ГОРЕ З РОЗУМУ

ДІЄВІ ОСОБИ:

Павло Афанасійович Фамусов — управитель у казенній установі.

Софія Павлівна — дочка його.

Лізонька — служниця.

Олексій Степанович Молчалін — секретар Фамусова, що живе в нього в домі.

Олександр Андрійович Чацький.

Полковник Скалозуб Сергій Сергійович.

Наталія Дмитрівна, молода дама, Платон Михайлович —чоловік її —— Горічі

Князь Тугоуховський та княгиня, дружина його, з шістьма дочками.

Графиня-бабка, Графиня-внучка —— Хрюміни

Антін Антонович Загорєцький.

Стара Хльостова, свояченица Фамусова

Пан N.

Пан Д.

Репетілов.

Петрушка та кілька слуг, з репліками. Багато гостей всякого розбору та їх лакеїв при роз'їзді.

Офіціанти Фамусова.

Дія в Москві, в домі Фамусова.

ДІЯ ПЕРША

ЯВА ПЕРША

Вітальня, в ній великий годинник; праворуч двері до Софіїної спальні, звідки чути фортепіано з флейтою, що потім змовкають. Лізонька посеред кімнати спить, перехилившись з крісла.

(Ранок, ледве розвиднюється).

Лізонька (раптом прокидається, встає з крісла, оглядається).

Світає І.. Ах! як швидко ніч минула І

Просилась вчора спать:—куди І

"Ми друга ждем".—Чатуй, сиди,
Не спи, аж поки не впадеш безчула.
Тепер, ось тільки но здрімнула,
Вже день !.. Сказати їм — і край I
(Стукає до Софії).
Софіє Павлівно, гай — гай,
Скажіть амуру надобранічі
Поглухли?—Олексій Степанич[
Ой, панночко 1..— I страх не візьме їх I
(Відходить од дверей).
От гість іще незваний!
А що, як пан застука всіх?
Біда служить в закоханої панни!
(Знову до дверей).
Час розійтись.— Чи вам не чуть?
Голос Софії. Котра година?
Лізонька.
В домі всі встають.
Софія (з своєї кімнати).
Котра година?
Лізонька.
Сьома, восьма, ні, дев'ята!
Софія (звідти ж).
Неправда!
Лізонька (геть од дверей).
Ах I амур той клятий!
I чути їм:—не зрозуміть.
Чому б віконниць не відкрить?
Годинник покручу.—Вже зварять з мене воду,
Та змушу грать його.
(Лізе на стілець, пересуває стрілку, годинник б'є і грає).
ЯВА ДРУГА
Ліза і Фамусов.
Ліз а.
Ах 1 пан!

Фамусов.

А так, я сам.

(Спиняв музику годинника).

Таке дівча—все пустощі та шкоди І

Второпати не міг, яке то лихо там!

То флейту чути мов, то наче фортеп'яно.

Це ж для Софії начебто зарано??

Л і за.

Без наміру я, пане... так...

Фамусов.

Еге ж, без наміру... Вам вірити

ще б пак І

За вами поглядай 1

(Горнеться до неї й залицяється).

Ох, дзига пустотлива.

Ліз а.

Не сором вам, пустуєте самі ви!

Фамусов.

Смирненька он яка, диви,

А вітер свище в голові.

Ліза.

Пустіть... Ніщо вам стид дівочий.

Отямтеся — ви ж дід!

Фамусов.

Хіба ж такі діди?

Ліза.

Ну, прийде хтось, як глянем в очі?

Фамусов.

Хто ж трапиться сюди?

Софія спить?

Лягли от спочивати.

Фамусов.

Тепер! А ніч?

Ліза.

Читали все завзято.

Фамусов.
Чи бач, які ще примхи завелися.
Ліза.
Замкнуться, й вголос ну французькі все
книжки
Читать...
Фамусов.
Скажи — псувать їй очі не годиться
Нема пуття з книжок отих:
Не спить, бач, од французьких книг,
Мені ж від руських добре спиться.
Ліза.
От встануть, і скажу цю ж мить.
А зараз звольте йти, бо як би не збудить
Фамусов. ,
Чого будить? Годинника заводиш,
На весь квартал симфонію гримиш.
Ліза (якнайголосніше).
Та що ви, пак І
Фамусов.
Дурна, ти ще б сильніш*
Скажена, годі ж!
Ліз а.
Боюсь, не вийшло би з того...
Фамусов.
Чого?
Ліза.
Хіба дитина ви, чи вас мені навчати;
Відомо, на зорі чутливо сплять дівчата;
Щось рипне, чи хтосі* пройде: все,
Все чують...
Фамусов.
От верзе!
Голос Софії.
Гей, Лізо!

Фамусов (поквапливо).
Цить!
(Крадеться геть із кімнати навшпиньки).
Ліза (сама).
Пішов... Ах! од панів подалі;
Біди від них собі, того й диви, діждеш.
Хай нас мине над всі печалі
І панський гнів, і панська ласка теж.
ЯВА ТРЕТЯ
Ліза. С о ф і я із свічкою, за нею М о л ч а л і н.
Софія.
Що, Лізо, це на тебе спало?
Шумиш...
Ліза.
Звичайно, вам не легко розійтись ?
До ранку вдвох усе, а все здається мало?
Софія.
Ах, ранок, справді, вже, дивись!
(Гасить свічку).
І день, і сум. Де ніч, не знати!
Ліза.
Сумуйте, кару бо не вам, мені ж дістати.
Тут тато ваш прийшли; я не в собі була,
Крутилась так і сяк, не знаю, що плела.
Ідіть но, пане, вже! Чого стояти досі?
Прощайтесь. Серце аж зайшлося;
Година, бач, яка, погляньте у вікно: ,
Народ як плав пливе давно;
А в домі стук, хідня, вже прибирать кінчають.
Софія.
Щасливії часу не помічають.
Ліза.
Вам можна їх не помічать;
А кари, звісно, вже мені за вас зазнать.
Софія (до Молчаліяа)

Ідіть. Ах, цілий день нам ще нудьга і мука 1
Ліза.
Бог з вами ! Та візьміть же руку 1
(Розводить їх. Молчалін у дверях стикається з Фамусовим).
ЯВА ЧЕТВЕРТА
Софія. Ліза, Молчалін, Фамусов.
Фамусов.
Оце оказія! Молчалін? ти, брат?
Молчалін.
Я.
Фамусов.
До чого ж тут поява ця твоя ?
І ти, Софіє!.. Здрастуй 1 Що ти
Так рано підвелась! га ? чи яка робота ?
І як надумав бог докупи вас злучить ?
Софія.
Він тільки но зайшов, цю мить.
Молчалін.
Гуляв оце я.
Фамусов.
Ні, гуляй собі, дружочку,
Десь далі від цього куточку.
А ти 1 Лише прокинулась, з мужчиною, диви,
Ще й з молодим! Воно ж якраз підходить!
Читає, й мозок колобродить.
Усі такі з книжками ви!
А все Кузнецький міст, і штукарі-французи,
Звідкіль і моди в нас, і автори, і музи:
Ті згубники і грошей, і сердецьі
Коли врятує нас творець
Од витребеньок їх! капелюхів! книгарень!
Цукерень, мод і перукарень!
Софія.
Дозвольте, батечку, не стямлюся ніяк;
У голові туман, усю аж трусить ляк,

Ви вбігти зволили сюди швиденько,
Я не в собі.
Фамусов.
Ну, дякую красненько 1
До них я скоком прискакав!
Я перешкодив! я злякав!
Сам, донечко, я в розладі, день цілий
Не знаю спочину, ввесь час мов очманілий.
В службових справах клопіт, метушня.
До мене лізе всяк, то діло, то сварня!
Чи ждав ще клопоту такого та обману?..
Софія (крізь сльози).
Від кого, батечку?
Фамусов.
От докоряти стане,
Що марно лаю і стижу.
Не плач, а слухай, що кажу.
Вже ж піклувались так за тебе
Ще з пелюшок! що більш не треба!
Иомерла мати — що ж: я мати знов
В мадам Розье тобі знайшов.
Стареньку-чудо взяв, таку знайти ще годі:
Звичаї знала, скарб була в господі.
Щоправда, не ловила гав:
П'ятсот карбованців як дав
На рік хтось більше, вже і спокусило.
Та не в" мадамі сила.
Чи ж треба кращого взірця,
Як бачиш рідного вітця.
Дивись: не з молодих, з постави я невидний,
Та ще бадьорий, так, старий, а молодець.
Сам пан собі, і вільний удовець...
Поводження чернече, гідне!..
Ліза.
Даруйте, пане, я...

Ф а му сов.
Мовчать:
Ото часи! Не знаєш, що почать 1
Всі стали мудреці хороші,
А доньки—ті найбільш, та добрі, справді, ми,
А мови гірше від чуми!
Берем пройдисвітів на хліб ми і за гроші,
Мовляв, учіть, панове, донечок всього,—
Співать! і танцювать! і вчіть кокетування!
Мов хочем їх оддать за блазнів наостаннє.
Ти, любий друже, що? Прийшов шукать
чого?
Безроду притулив, в своїй пригрів, родині,
Зробив асесором, секретарем до справ.
На службі у Москві ти через кого нині? —
Якби не я,— в Твері б ти пропадав.
До чого це ваш гнів? Не в гості ж він
з'явився,
У домі в нас живе, отож, яких вам див І
Ішов туди, тут опинився.
Фамусов.
Випадком, чи того схотів?
Та вкупі ви чому? Тут щось не теє, мила...
Софія.
Та ось чому турбація: коли
Ви з Лізою допіру тут були,
Злякав мене ваш голос, і щосили,
Без тями вмить побігла я сюди.
Фамусов.
На мене всю вину складуть ще, як годиться,
Невчасно голос мій накоїв їм бідиі
Софія.
Як снилось щось сумне, стурбує і дрібниця.
Сказать вам сон? Сама я не збагну.
Фамусов.

От чудасія ще І
Софія.
Вам розповісти?
Фамусов.
Ну?
(Сідав).
зі
Дозвольте... як... у сні тім див чимало ...
Квітчастий луг, і я шукала
Трави,
Якої — вийшло з голови.
Тут любий, дорогий, один із тих, кого ми
Побачимо — мов вік він нам знайомий,
З'явився раптом... в нього ум, принада рис,
Та він несміливий... Хто в злиднях змалку
ріс...
Фамусов.
Ах! матінко, врятуй від кари!
Тобі голота не до пари.
Софія.
А потім зникло все: і луг той, і чебрець.
В кімнаті темній ми. І—важко уявити —
Підлога геть, ви, тату, звідти,
Волосся сторч, блідий, немов той мрець!
Тут з громом навстіж двері, й наче
Напівлюдей, напівзвГрів я бачу.
Нас розлучивши двох, взялися мучить враз
Того, кого люблю любов'ю я палкою.
До нього я — ви тягнете до вас:
Потвори верещать навколо нас юрбою 1
Він вслід кричить!..—
Проснулась. Ходить хтось, гримить:
Ваш голос був... міркую, що так рано?
Біжу сюди — і вас знаходжу з ним.
Ф а му сов.

Еге ж, біда із сном таким,
Все є тут, як нема обману:
Коханнячко, і жах, і квіти, і чорти.
Ну, пане мій, а ти?
М о л ч а л і н.
Ваш голос чув я.
Ф а м у с о в.
От сміхота.
Допік їм голос мій, усім завдав роботи,
Знай, будить,—гей, мовляв, усяк сюди біжи І
На голос мій спішив, чого ж бо? Ну, кажи
Мол чалін.
Папери ніс.
Ф а м у с о в.
Так! їх ще бракувало.
Та згляньсь, що це враз напали
До служби потяг і любов!
(Встає).
Ну, донечко, спочинь ізнов.
Чудні бувають сни, а ввіч того чудніше;
Шукала ти собі трави,
А любий трапився скоріше;
Дурниці викинь з голови;
Де дива, не добрати змісту;
Іди, лягай іще поспать.
Що Молчаліна).
Ходім папери розбирать.
М о л ч а л і н.
Я тільки ніс, щоб доповісти,
Потрібні довідки, а щодо решти — в тих
Є суперечності, і плутання без краю.
Ф а м у с о в.
Одне лише завжди мене лякає,
Щоб гори не зібрались іх;
Дай волю вам, воно б так і засіло.

А в мене так: чи діло, чи не діло,
Такий вже мій звичай:
Підписано — й мороці край І
Виходить з Молчаліним, у дверях пропускав його наперед"
ЯВА П'ЯТА
Софія, Ліза.
Ліза.
Ну, от і свято вам! ну, от вам і потіха!
А втім, до сліз тут, не до сміху;
В очах імла, душа пішла до ніг;
Гріх —то пусте, ось поговір— не сміх.
Софія.
Що поговір мені, і кпини, і докори,
Та батечко... в тому все горе:
Сварливий та швидкий на гнів
Такий завжди, а з цих часів...
Та знаєш ти й сама...
Ліза.
Авжеж, воно відомо;
Замкнуть ще вас вони; зо мною — півбіди,
А то, крий боже, випхнуть з дому
Мене, Молчаліна і всіх під три чорти.
Софія.
Таке бо щастя наше вже зрадливе І
Буває гірше, а мине;
Коли ж і думоньки нема про щось сумне...
За музикою в нас так сходив час щасливо,
Ми щастям тішились своїм,
Ні остраху, ані турботи,
Аж лихо вдарило, як грім.
Ліза.
Що ж дивного у тім ? — Нема у вас охоти
Мене послухатись—і ось
Куди дійшлось.
Нащо вам ліпшого пророка?

Знайшли ж, казала вам, в коханні ту мороку 1
Пуття — й на гріш для вас.
Як всі в Москві, такий і батенько якраз:
Потрібно зятя їм вельможу з орденами,
Та бач, не всі у нас заможні, хто з чинами.
А їм хотілося б такого^взять,
Щоб грошики були, щоб ви розкошували;
Полковник Скалозуб, хіба не зять?
І золотий мішок, і пнеться в генерали.
Софія..
Ну, й милий він 1 Втекла б не знать куди
Від нього, як почне про муштру та ряди.
Слівця розумного він не сказав ще зроду.—
Мені однаково, чи за нього, чи в воду.
Так, балакучий — страх, а дуже нетямкий;
Та хай цивільний, хай військовий,
Меткий, чутливий хто ще знайдеться такий,
Як Олександр Андрійч. Мова
Не з тим, щоби вам дорікнуть:
Давно минулось, не вернуть,
А в пам'ятку....
Софія.
Що в пам'ятку? Він смішно
Передражнити вміє всіх,
Жартує все, мені і втішно:
Разом сміємось, сміх не гріх.
Ліза.
Ото й усе? невже? — Слізьми він заливався,
Сердега, згадую, як з вами розлучався.—
— Що, пане, плачете? чи чуєте біду?
А він: "Недарма, Лізо,— серце чує...
Хто знає, що тоді, як повернусь, знайду?
І скільки, може, загублю яІа
Сердешний! Наче знав, що років через три...
Софія.

Послухай, волі ти такої не бери.
Що легковажно я вчинила, може,—
Це знаю, винна в' тім; та зрадила кого ж я,
Щоб докорять за це мені могли?
Так, змалку вкупі з Чацьким ми росли.
І бавлячись удвох, ще як були малята,
Здружились, звикли ми буть разом
повсякчас,
А там він нас лишив, став, мабуть,
нудьгувати.
І вже відвідував не часто нас,
А потім знов удав, чого, не знати,
Що закохавсь, що тоскно йому надто!!.
Розумний, гострий на язик,
З людьми дружити він не звик.
Про себе ж думка надто гордовита...
В краях далеких щось принадило його.
Ах! як кохає хто кого,
Навіщо їхати по розум на край світу?
Ліза.
Де нині він? в яких краях ?
Десь, чути, лікувавсь на кислих джерелах,
Не від хвороб, мабуть, а від нудьги —
певніше.
Софія.
І люди де смішні, там тільки легко й дише.
Кого люблю, той не такий:
Молчалін — відданий, прихильний, боязкий.
Ні з ким ще не завівсь, і зроду він несмілий.
Ніч непомітно так із ним мина.
Сидим, а вже давно надворі забіліло.
Що поробляє, думаєш?
Ліза.
Бог зна.
~ Та чи моє це, люба панно, діло?

Візьме він руку, пригорне,
Від серця щирого зітхне,
Ні слова вільного, і так минають ночі,—
Сидить, закохано втопивши очі.
(Ліза сміється).
Сміємся! Що тобі 1 Смішному де знайшла
Ти привід, і причина в чому?
Ліза.
Та ваша тітонька на думку щось прийшла.
Як молодий француз утік у неї з дому.
Сердешна! Все старалась приховать
Біду, та не була дбайлива:
Забула, бач, волосся фарбувать
І за три дні вся стала сива.
(Сміється далі).
Софія (з прикрістю).
Ось і про мене так казатимуть колись.
Ліза.
Простіть... Чи вам заприсягтись?
Про це згадала так якось, зненацька,
Щоби розважив вас дурний мій сміх...
ЯВА ШОСТА
Софія, Ліза, Слуга, за ним Ч а ц ь к и й.
Слуга.
Пан Олександр Андріїч Чацькийі
(Виходить),
ЯВА СЬОМА
Софія, Лі за, Чацький.
Чацький.
Ледь світ вже на ногах! і я — до ваших ніг,
(Палко цілує руку).
Ну, поцілуйте ж бо, не ждали ? .Привітайте!
Зраділи? Ні? В обличчя глянуть дайте.
Здивовані? і все? оце так прийняли!
Немов і тижня ще немає,

Мов тільки вчора вдвох були —
Набридли вже взаємно ми без краю.
Прихильність ваша де ж? пропав її і слід,
Я ж стрімголов летів через весь світ,
За сорок п'ять годин, не спавши ні
хвилини,
Більш як сімсот верстов промчав
у хуртовину,
В дорозі все згубив, і падав скільки раз —
І от яка мені відрада І
Софія.
Ах! Чацький, я вам дуже рада.
Чацький.
Ви раді ? В добрий час.
Проте, по щирості, щось віри в те не
йметься.
І, зрештою, мені здається,
Хо^ч коней гнав я, гнав людей,
Я тут не з бажаних гостей.
Ліза.
От, пане, чули б ви, яка була розмова
Допіру вдвох отут між нас,
На думку спали ви якраз,
Ну, панночко, скажіть ви слово.
Софія.
Хіба тепер лише? Завжди.
Вже дорікать не можете ви в тому.
Хто зайде хоч на мить сюди,
Хай буде здалеку, чи зовсім незнайомий,
Питаю всіх, хай гість моряк:
Чи в диліжансі вас не трапилось зустріти ?
Ч а ц ь к и й.
Припустимо, що так.
Блажен, хто вірує, їм тепло жить на світії—
Ах І боже мій, не сон, скажіть, це. Ні ?

В Москві І У вас І Як вас пізнать
мені?
Де вік отой, часи оті щасливі,
Розваги наші метушливі,
Як ми щовечора пустуєм тут і там,
Спокою не даєм стільцям, ані столам.
Чи тато ваш з мадам в пікета грать
візьметься;
Ми в темному кутку, чи не в цьому,
здається,
Удвох. А рипне щось — і та, і той завмер...
Софія.
Дитинство, що ж!
Ч а ц ь к и й.
Так, а тепер,
В сімнадцять літ ви — наче квіт рожевий,
І, мабуть, знаєте й самі про це ви,
І скромні чер(ез те, не дивитесь на світ.
Чи не закохані ? признатися б вам слід,
Чого ж мовчати соромливо...
Софія.
Та засоромлять отакі
Цікаві погляди й запитання швидкі.
Ч а ц ь к и й.
Даруйте вже, крім вас, яке тут знайдеш
диво?
Чим здивувать могла б мене Москва?
Учора бал був, завтра буде два.
Той сватався, женився, а тому вийшло
гірше-
Скрізь ті ж думки, і ті ж в альбомах
вірші.
Софія.
Сердиті на Москву. З мандрівки недарма 1
Де ж ліпш?

Чацький.
Де нас нема.
Ну, що, як тато ваш ? усе в Англійськім
клуб?,
Як вірний член, поміж тих самих
стін ?
Ваш дядечко — вже в землю час йому би ?
А той ... ну, як його, чи грек, чи турок він ...
Чорнявий той, цибатий і тоненький,
Забув уже, як звать його,
По всіх домах він за свого:
І тут була, і там він цвенька.
А на бульварах ще й тепер
Трьох видно жевжиків, що вік весь
молодяться ?
Мільйон у них рідні, через кузин, сестер
В Європі з усіма зрідняться.
А скарб наш? краща із принад?
На лобі вивіска: "театр і маскарад":
Всі розмальовані, мов гай, у домі стініг
Сам він товстун, актори ж — тіні.
Ви згадуєте бал, що ми відкрили —вдвох,
В кімнаті, далі десь, заслоною закритий,
Мов соловейко той, хтось тьохкав:
"тьох-тьох-тьох",
Оспівуючи взимку літо.
Ну, а сухотний той, рідня вам, ворог книг,
Що в комітеті вченім оселився,
Присяги вимагав од всіх,
Щоб грамоти ніхто не знав і не учився?
Побачити їх знов судилося мені І
Набридне з ними жить, не знайдеш в кому
вади ?
А вернешся назад із мандрів, з чужини,
І батьківщини дим відчути знову

радий!
От тітоньки нема, шкода,
Була б знайомим всім біда.
Чацький.
А тітка ваша як? Мінерва все невинна,
Та ж вірна фрейліна цариці Катерини?
Собак і вихованок повен дім?
Ах! виховання — як із ним?
Чи і тепер в домашній почет
Полки учителів збирають навмання,
Щоб більше й найдешевш, про те лише
клопочуть,
Ну, а знання — навіщо ті знання?
В Росії, під великим штрафом,
Стає для нас з наказу всяк
Істориком і географом!
Згадайте: ментор наш, халат його, ковпак
І палець вказівний, учений весь лаштунок,—
Як наші боязкі гнітило це уми,
Як із дитинства звикли вірить ми,
Що тільки в німцях наш рятунок!
А Гільоме, француз, ввесь на вітру, що
з ним?
Не взяв він шлюбу ще?—
Софія.
Та з ким?
Чацький.
Йому ж до пари є княгинь багато —
Пульхерія Андріївна, скажім?
Софія.
Танцмейстер! ЩО це вам!
Чацький.
Не кавалер він чим?
Маєток, рід, чини — це ми повинні мати,
А Пльйоме!.. Скажіть, чи тон такий

На з'їздах, зборищах, по святах всіх
приходських
Панує все ще й досі суміш язиків:
Французького знижегородським ?
Софія.
Разом дві мови б то?
Чацький.
Звичай же був такий.
Софія.
То ваша варта й трьох, язик у вас круткий.
Чацький.
Принаймні, щирий і правдивий.
Чи ж диво?—-Вдвох ми знов, і я щасливий,
То ж і балакаю. А не бува часів,
Що від Молчаліна дурніший я? До речі,
Що з ним? Усе мовчить і гне слухняно
плечі?
Побачить, згадую, якісь нові пісні,
Все лізе, набрида: ото б списать мені...
Проте, із нього ще і пава вийде знана
У нас же безсловесним шана.
Софія (набік).
Це не людина, змій!
(Уголос і вимушено).
Спитати хочу вас:
Чи так було, щоб ви, чи сміхом ? чи
в печалі?
Про когось добрих слів хоч два, бува,
сказали ?
Хай не тепер, в дитинстві, ну, хоч раз.
Чацький.
Коли ще ніжне все? і серце не злютіло?
Чому ж то так давно ? а ось вам добре діло:
Тепер, під дзенькіт бубонців,
Вдень і вночі, по сніговій пустелі,

До вас я стрімголов летів.
І як знаходжу вас ? нечулу, мов ту скелю.
Ось півгодини холод ваш терплю!
Лице святенне і суворе І..
І все ж я вас без пам'яті люблю.
(Мовчання на хвилину).
Та чи ж слова мої — самі їдкі докори?
Чи то для когось ворог я лихий?
Не в лад тоді із серцем розум мій.
З дивацтв чиїхсь, бува не зрідка,
Всміхнусь собі — й забуду швидко. *
Для вас же і в огонь не боязко мені.
Софія.
Так, добре згорите, а коли ні?
ЯВА ВОСЬМА
Софія, Ліз а, Чацький, Фамусов,
Фамусов.
Ось ще один!
Софія.
Ах, тату, сон у руку І
(Виходить).
Фамусов (їй услід напівголосно).
Проклятий сон.
ЯВА ДЕВ'ЯТА
Фамусов, Чацький (дивиться на двері, в які Софія вийшла).
Фамусов.
Ну, ну, і втяв ти штуку І
Три роки не писав двох слів 1
І враз, мов з хмари, загримів 1
(Обіймаються).
Здоров будь, друже, радий яі Здорово ?
Сідай мерщій, заводь розмову
Про те, що бачив, що чував ?
Аджеж довгенько мандрував.

(Сідають).
Чацький (неуважно).
Софія Павлівна у вас розквітла—диво !
Фамусов-
Авжеж вам, молодим, на дівчину вродливу
Так і кортить пильніш зиркнуть;
Сказала щось, а ти, мабуть,
Вже з головою весь поринув у надії І
Чацький.
Ні, в них кохатися боюсь я і не смію.
Фамусов.
"У руку сон", мені шепнула так.
Ось ти надумав...
Чацький.
Я? ніяк!
Фамусов.
У чому річ ? хто їй там сниться ?
Чацький.
Я не тлумачу снів.
Фамусов.
Не вір їй, все дурниці.
Чацький.
Йму віри власним я очам,
Вік не стрічав, розписку дам,
Як десь від неї знайдеться гарніша І
Фамусов.
Він все своє. Та розкажи скоріше,
Де був? блукав де стільки літ?
І звідкіля тепер?
Чацький.
Та чи мені до того?
Хотів об'їхати весь світ —
І соту не об'їхав його.
(Поквапно встає).
Даруйте; поспішав скоріш побачить вас,

Тепер — додому я. Через недовгий час
З'явлюсь, найменшої з подробиць не забуду,
Вам першому, а ви розказуйте вже всюди.
(У дверях).
Яка краса!
(Виходить).
ЯВА ДЕСЯТА
Фамусов (сам).
Та котрий з двох один?
"Ах! тату, сон у руку!"
І каже це, коли тут він 1
Чи помилився? Ну, і метка ж на штуки!
То з тим, з Молчаліним, веде якусь
крутню,
Тепер... та в полум'я з вогню:
Той злидень, а цей франт .е. щокроку
Про вибрики його чувать!
О, що ж то, боже, за морока
Дочку дорослу пильнувать І
(Виходить).
Кінець першої дії
ДІЯ ДРУГА
ЯВА ПЕРША
Ф а му сов, слуга.
м у С О В.
Петрушко, в тебе знов обнова:
Подерся лікоть он. Візьми но календар,
Читай не так, як паламар,
А з глуздом/чітко, слово в слово.
Стривай но.— Що в нас на тім тижні е?
В вівторок... Так — пиши, та чисто:
Прасков'я Федорівна зве
Мене форелів попоїсти.
Ну, й мудрувата штука світ І
Як зміркувать та зрозуміти;

То бережешся, то обід:
Години три їси, а скільки ж днів травити І
Тоді ж... Ні, на четвер пиши:
Знайомого ховати звали.
Ох, люди! жити всім кортить,
І всі немов позабували,
Що треба буде в свій останній дім,
Вузький, холодний, лізти всім.
Та в людській пам'яті хто хоче довго бути,
Ось приклад нам: той, хто помер,
Вельможа був, шановний камергер
З ключем, і сину ключ умів здобути;
Сам багатій, багату жінку взяв;
Женив дітей, внучат; сконав;
І спогади журні усі про нього мають:
Кузьма Петровичі мир йому!
Які ж тузи в Москві живуть
і помирають 1
Пиши: в четвер іще... Стривай но, а чому
Не в п'ятницю? А може і в суботу,
Я маю в удови, у лікарші хрестить.
Хоч не родила ще, та я злічив достоту,
Що саме час вже їй родить.—
ЯВА ДРУГА
Фамусов, слуга, Чацький.
Фамусов.
А! Олександр Андрійовичу, прошу.
Сідайте но.
Чацький.
У вас діла?
Фамусов (до слуги).
Ну, йди.
(Слуга виходить).

Так, різні справи є, щоб не забути, вношу
Я кожну в книжку, ось сюди. •
Чацький.
А ви щось невеселі стали,
Признайтеся, чому ? Чи, може, я не в час ?
А чи напасть якась ураз
Софію Павлівну спіткала?
Обличчя, рухи, вигляд ваш сумний.
Фамусов.
От загадку знайшов, дивіться!
Сумний я став!.. Мій вік такий,
Що у танець мені піти вже не годиться!
Чацький.
Та чи запрошує хто вас;
Я тільки запитав два слова:
Софія Павлівна, що з нею ? чи здорова ?
Фамусов.
л
Тьху, господи прости! Одне товче весь час!
Вона із уст не сходить!
То з розуму, диви, його красою зводить,
То хвора стала враз вона.
Ти закохався може, чи хто зна?
Світ обгасав, женитись закортіло!
Чацький.
А вам нащо?
Фамусов.
Мене спитать годяще діло,
Адже я їй немов рідня.
Принаймні, звіку, день від дня,
Мене не дарма батьком звали.
Чацький.
Хай я посватаюсь, ви що — б мені сказали?
Фамусов.
Сказав би я поперше: не казись,

Маєтком потурбуйсь, а то й руїна
швидко,
А головне: служити, брат, візьмись.
Чацький.
Служити б радий я, прислужуватись гидко.
Фамусов.
Отож бо всі ви гордяки 1
Спитали б ви, як діяли батьки?
Від старших вчилися б порядку:
Наприклад, ми, чи то небіжчик дядько,
Максим Петрович: він не на сріблі плохім—
На золоті все їв; наказував стам слугам;
Весь в орденах; а їздив тільки цугом.
Вік при дворі, та зваж но, при якім І
Тоді не те, що нині:
Служив самісінькій цариці Катерині.
Тоді ж поважні всі І угору кирпу гнуть...
Вклонився їм — і пальцем не кивнуть.
Вельможа в ласці, це ж, відомо,
Жив, не як хтось, достатки мав
1 у всьому.
А дядько! чисто князь той був!
Суворий, в три дуги все гнув.
Ну, а як треба підслужитись,
І сам схилявся ковильцем:
Був куртаг1 — трапилось йому тут
оступитись.
Упав та так, що ледве встав живцем.
Старий заохкав хрипко, смішно:
Монарша посмішка йому засяла втішно;
Сміятись зволили; ну, що ж, як він?
Та встав, отямився, хотів зробить уклін,
Упав удруге—вже навмисно —
А регіт більший, він і втретє, звісно.4
А? як це вам ? Аджеж є глузд в нього.

Упав—забився, а встав здоровий.
За те на віст частіш запрошують кого?
Хто чує при дворі щораз ласкаве слово?
Максим Петрович. Хто мав шани більш
од всіх?
Знов він! Згадать любенько — любо!
Чин, орден, пенсію дать кожному хто міг?
Максим Петрович. Так! Ви, нинішні,—ану-бо!
цький.
Так, встигнув світ дурнішим стать,
Сказать би вам, зітхнувши чуло;
День, коли приймають у палаці.
Як подивитись, та зрівнять
Вік нинішній і вік минулий:
Ще свіжі спогади, а не повіриш, ні.
Як лоб фортеці брав у наймирніші дні,
Лиш бий хто ним об землю ревно,
Як той, хто шию гнув, і успіх мав
напевно!
Зневагу кидали в обличчя бідакам,
А тим, хто вище вліз, курили фіміам.
Був, справді, час слухняності та страху—
Все під личиною шаноби до царя.
Не дядька вашого на думці маю я.
Його ми не збентежим праха.
Та нині хто на себе візьме труд,
Хай підлабузник будь завзятий,
Підлогу, щоб смішити люд,
Уперто лобом пробивати?
Ровесник тут, якийсь дідок,
Отой побачивши стрибок,
Хоч крок йому лиш до— могили,
Мабуть, приказував: "Мені б так пощастило!й
Хоч кодло ще падлюк живе, як і раніш,
Та нині— сміх страшний, а сором ще грізніш.

Недарма ж цар до них вже менше став
ласкавий.
Фамусов.
Він карбонар і О, боже правий!
Чацький.
Світ інший став, о, це вже так.
Фамусов.
Страшна людина він І
Чацький.
Вільніше кожний дише
І не спішить вдягтись у блазенський ковпак.
Фамусов.
Що каже він! і каже, наче пише І
Чацький.
В своїх опекунів бувати й позіхать,
З'явитись помовчать, задурно пообідать,
Тут хустку, там стільця подать.
Фамусов.
Він вільність хоче проповідать!
Чацький.
Хто любить мандрувать, в маєтку хто живе...
Фамусов.
Та влади він не визнає!
Чацький.
Хто не особам служить — ділу...
Фамусов.
Суворо б наказав таким от молодцям,
Щоб носу до столиць являть не сміли.
Чацький.
Я зрештою вам спокій дам...
Фамусов.
Огида слухати, досадної
Чацький.
Ваш час тут лаяв я нещадно.
Та ми помиримось якось;

Одкиньте щось,
Хоч нашому часу в додачу,
Кажіть, я згодний, не заплачу.
Фамусов.
І знать не хочу вас, розбещених таких.
Чацький.
Я все сказав.
Фамусов.
Хоч вуха затулити І
Чацький.
-Нащо ж? Я не зневайсу їх.
Фамусов (скороговіркою).
Ось байди б'ють, гасаючи по світу,
Повернуться, від них порядку жди.
Чацький.
Я вже мовчу.
Фамусов.
Як здихатись біди.
Чацький.
Я кинув суперечки, врешті.
Фамусов.
Не сила, згляньсь, що верзеш ти 1—
ЯВА ТРЕТЯ
Слуга (входить).
Полковник Скалозуб.
Фамусов (нічого не бачить і не чує).
Ну, друже дорогий,
Під суд візьмуть тебе, як стійі
Чацький.
Про гостя вам принесли вісті.
Фамусов.
Не слухаю, під суді
Чацький.
Вам хочуть доповісти.
Фамусов.

Не слухаю, під суд! під суд!
Чацький.
Та оберніться, є хтось тут.
Фамусов (обертається).
Га? бунт? Ну, так і жду содому.
Слуга.
Полковник Скалозуб. Накажете прийнять?
Фамусов (встає).
Ослиі вам сто разів казать?
Прийнять його, просить, переказать, що дома,
Що дуже радий. Йди но, поспішись.
(Слуга виходить).
Будь ласка, при ньому шануйсь, побережись:
Людина він відома, гідна,
Всі груди в орденах, хоч би й, на
п'єдестал,
Ще молодий, а чином видний,
Не нині завтра генерал.
Я прошу, при ньому поводься ти смирненько.
Ех! братцю, в успіхах тобі б за ним!..
У мене він бува частенько.
~ Ти знаєш, радий я усім.
В Москві прибрешуть, як годиться:
Мовляв, з Софією він жениться. Дурниці.
На це б пристав душею, певно, він,
Та не вбачаю сам поважних я причин
Віддати доньку завтра, чи сьогодні.
Софія ж молода. Втім, воленька господня.
Благаю, суперечками його не стрінь
І ці ідеї забрехущі кинь.
Що ж це нема його? Не доберу причини!..
А! мабуть, на мою подався половину.
(Поквапливо виходить).
ЯВА ЧЕТВЕРТА
Чацький.

Чацький.
Як метушиться! звідки це?
Чи жениха вже, справді, мають з нього?
Відколи почали цуратись, як чужого,
Мене, і відвертать лице!
Та хто цей Скалозуб? Він батьку просто
сниться-
А, може, для дочки у ньому рай?..
Ах! той скажи коханню край,
Хто на три роки відлучиться.
ЯВА П'ЯТА
Чацький, Фамусов, Скалозуб.
Фамусов.
Сергій Сергіїчу, сюди,
Ласкаво прошу, тут тепліше.
Промерзли ви, нема біди;
Ось душничок одкриємо скоріше.
Скалозуб (грубим басом).
Та на що ж лізти вам самим І..
Як чесний офіцер, соромлюся я тим.
Фамусов.
Так як же? Чи й на крок, мій любий,
прехороший,—
Для друзів не ступити нам І
Скидайте шляпу, шаблю, прошу;
Канапа ось, затишно буде там.
Скалозуб.
Куди накажете, аби лиш примоститись.
(Сідають всі трое. Чацький оддалік).
Фамусов.
Ах! батечку, щоб не забуть: цю ж мить
Дозвольте нам порозумітись,
Не в тому річ, щоб спадщину ділить;
Не знав ні я, ні ви, як видко,
Ваш брат двоюрідний на думку цю навів,

Настасья Миколаївна рідня вам ? Звідки ?
Скалозуб.
Я з неір не служив,
То й не питайте, честі слово 1
Фамусов.
Сергій Сергіїчу, та що ви!
Ні, я так опікун, розсиплюсь для рідні,
Знайду її на мбрському дні.
На службі при мені чужий хтось тільки
зрідка,
А більше сестрині та своякові дітки;
Молчалін, правда, цей не свій,
Та взяв його, бо діловий.
Як станеш представлять до хрестика, до чину,
Ну, як же не подбати за свою людину!
Одначе, брат ваш друг мені й казав,
Що через вас чини, і се, і те дістав.
Скалозуб.
Тринадцятий був рік, ми відзначались
. з братом
В тридцятім єгерському, а потім в сорок
п'ятім.
Фамусов.
Такі щастя батькові, в кого такий синаші
Здається, орденок вже має братик ваш?—
Скалозуб.
За третє серпня, так; за цю шпарку подію.
Дістав він з бантом, я—на шию.
Фамусов.
Люїина мила він, і подивитись — хват;
О, предостойний він, двоюрідний ваш брат.
Скалозуб.
Та чудернацькі щось нові його звичаї.
Належав чин йому — він службу облишає,
В маєтку сів — і до книжок.

Фамусов.
Юнацтво 1.. до книжок! то небезпечний крок!
От ви поводитеся справно,
Давно полковником, а служите недавно.
С к ал о з у б.
Щастить весь час мені в товаришах моїх —
Вакансії щораз відкриті:
. То старших знімуть, тих чи тих,
А інші, глянеш, перебиті.
Фамусов.
Це вж§ господь кого, обравши, вознесе.
Скалозуб.
Ще й краще, ніж мені, буває, повезе,
У нас в п'ятнадцятій дивізії/ скажу я,
Бригадний генерал—от доля як дарує!
Фамусов.
Та щедра ваша теж: дала, здається, все.
Скалозуб.
Не скаржуся, не обминали,
А полку, все ж, два роки не давали.
Фамусов.
Ганятись за полком?
Та щодо решти, багатьом
До вас далеко-далеченно.
Скалозуб.
Ні, в корпусі у нас старіші є за мене.
Я з вісімсот дев'ятого служу;
Так, щоб чини здобуть, є способів чимало;
І як філософ справжній, так про них скажу:
Мені б доскочити лише у генерали.
Фамусов.
І правду кажете, дай бог здоров'я вам
І генеральський чин, а там
Подумать час, скажу без фальшу,
Про молоденьку генеральшу.

Скалозуб.
Та думка в мене є така.
Фамусов.
Що ж? в кого є сестра, небога чи дочка —
В Москві ж їх є і там, і тут, щокроку.
Чого? все більше рік-од-року.
Так, батечку, не марні то слова,
Навряд десь є столиця, як Москва.
Скалозуб.
Дистанція на розмір далеченька.
Фамусов.
Смак, батечку, поводження чемненьке.
На все свої закони єсть.
Наприклад, споконвік вже так у нас
ведеться —
По батькові і сину честь.
Благенький будь, а все ж, як набереться
Душ тисяч зо дві родових,
Той і жених.
А інший будь меткий, будь розумом
всім знаний,
Між всіх угору, кирпу гни свою,
В нас двері широко відчинені усім.
Хоч званий хто, хоч ні,— зайшовши,
не вертає,
А надто хто з-чужого краю;
Хай чесний будь, хай ні,— обід
Для всіх поставимо і приймемо, як слід.
Ви зважте но: від голови до п'яток
На всіх московських є відмінний відпеяток.
На нашу молодь подивіться теж,
Які у нас сини, онуки,
Картаєм їх, а тільки-розбереш,
В п'ятнадцять літ ще й нам од них наука І
Ну, а старі??—Як їх штовхне під руку біс,

Почнуть розводитись, що слово:—навідріз.
Адже з яких родин! Грози на них немає,
Про уряд іноді таке верзуть, буває,
А Що якби хто підслухав їх... біда!
Новин, ні, ні, ніхто з них не жада, ,
Ні, боже крий! А от судить візьмуться
Чи те, чи се, а найчастіше так,
— Посперечаються і... розійдуться.
Розумні, канцлером з них бути міг би всяк!
Я вам скажу, нагода не наспіла,
Алеж без них не обійдеться діло.
А дамр?—сунься хтось, попробуй но,
посмій;
На них нема судів, а їхній суд швидкий;
За картами коли візьмуться бунтувати;
Та в мене, лишенько, дружина теж була.
Хоч доручить їм військо муштрувати!
А то в сенат пошліть вершить діла!
Ірина Власівна! Лукер'я Олексівна!
Татьяна Юр'ївна! Пульхерія Андрівна!
А доньки наші! всім спокуса і загин!
Тут пруський був король; і дивувався ж він,
Як добре в нас в Москві поводяться дівчата;
Як вміють скромно помовчати,
Всі виховані так, що краще не знайти!
Уміють до лиця оздобу зодягти,
Прикраситись серпанком чи атласом,
Двох простих слів не скажуть, все із
викрутасом;
Співають вам французьких пісеньок
І високо виводять нотки,
І хто військовий — їм божок,
А все тому, що патріотки.
Так, так, то не прості слова,
Що вряд така ще є столиця, як Москва.

Скалозуб.
Годилося б сказати,
Прикрасила її пожежа набагато.
Фамусов.
Ох, і не згадуйте, скрізь ремство, від усіх І
На кожну річ нові закони,
Нові доми, і не пізнать старих.
Чацький.
Доми нові, незмінні забобони.
Радійте, не бува на них
Ні згуби від пожеж, ні в модах заборони.
Фамусов (до Чацького). —
Чи договір забув уже ти наш?
Просив я помовчать, зроби ж мені послугу.
(До Скалозуба).
Знайомтесь: Чацького, мого старого друга,
Андрія Ілліча покійного синаш;
Не служить, власне, в тім пуття він не вбачає.
А забажай, то був би діловий.
Шкода, по щирості, хлопчина він меткий,
І пише, і перекладає.
Розумна голова, але одна біда...
Ах, іншого когось хай буде вам шкода,
Вже ці слова мені надокучають.
Фамусов.
Усі засуджують, усі це відзначають.
Чацький.
А судді хто?—Старі вони, як світ,
І до свободи їх ворожість невгасима,
Думки беруть вони з газет минулих літ,
Часів Очакова й завоювання Крима.
Все лають раді, кожен час
Тієї ж пісні все заводять,
І їм не в думці, як чимраз
Старіють і на гірше сходять.

Де краю рідного, скажіть нам, ті отці,
Що взяти їх собі могли —б ми за взірці?
Чи, може, ці, з грабунків збагатілі,
Від суду захист мавши в друзях, у рідні,
Небачені собі палаци спорудили,
Де бенкетують ночі цілі й дні?
А днів старих мерзенніші прикмети,—
Де не прищепить знов їх зайда з місць чужих ?
І не стуляли уст чиїх
В Москві у нас вечері та бенкети?
А той, до кого ви мене з дитячих днин,
З незрозумілої мені тепер ТДфбОТИ,
Возили змалку на уклін?
Той* Нестор підлої паноти,
Юрбою слуг оточений ввесь час;
З них кожен віддано, під час пияцтва й бійки,
Життя і честь йому врятовував не раз,—
І раптом виміняв на них хортів він трійко II!
Або он той, який для витівок чудних
В балет кріпацький позганяв на хурах,
Забравши від батьків, їх дитинчат малих?!
Сам закохавшися в зефірах та амурах,
Примусив всю Москву вклонятись вроді їх!
Та кредиторів він простроченням о(5урив:
І поодинці, з молотка, усіх
Розпродано зефірів та амурів 11
От сивині чиїй ми віддаєм уклін 1
Ось шанувать кого нас змушує безлюддя!
Ось наші вчителі і вчинків наших судді!
Тепер, припустимо, один
Із молодих людей знайдеться: чесний, щирий,
Не зазіхаючи на орден і на чин,
Наукою нехай захопиться без міри;
Або, в душі його збудивши хист палкий,
До творчості йому сам бог навіє силя,

Вони цю ж мить: — пожар! розбій!
І станеш для усіх ти мрійник! підозрілий 11
Мундир! самий мундир! в їх побуті умів
Колись ховати він, гаптований, красивий, .
Всю слабкодухість їх, нікчемних цих людців"
І нам за ними в путь щасливу!
Дочки й жінки, усі закохані в мундир!
Було це почуття й мені знайоме й миле!
Та став чужий мені дитячих літ кумір.
Але тоді над ким не мав він чар і сили?
Коли хтось з почету, чи гвардії полки
Тут іноді перебували:
"Ура Іа кричали їм жінки
Й чепці в повітря підкидали І
Ф а му сов (до себе).
Накличе він мені біду.
^ (Голосно).
Сергій Сергійовичу, йду
У кабінет, ви б поспішили.
ЯВА ШОСТА
Скалозуб, Чацький.
Скалозуб.
Охоче слухав, як зуміли
В промові цій торкнутись ви
Того захоплення Москви,
Яке вона довгих, до. гвардії, плекає;
З їх строїв золотих дивуються без краю!
А в першій армії відстали в чім? коли?
Все припасовано, стрункі всі, як тополі,
І офіцери є й були,
Що й на французькій мові знаються доволі
ЯВА СЬОМА
Скалозуб, Ч а ц ь к и й, С о ф і я, Л і> а.
Софія (біжить до вікна).
Ах, боже мій! упав, убився!

(Втрачав притомність).
6І
Хто?
Що сталось?
Скалозуб.
Лихо з ким?
Чацький.
Як смерть, бліда від страху!
Скалозуб.
Та хто там? звідки впав?
Чацький.
Забився він об що?
Скалозуб.
Чи не старий бо наш дав маху?
Ліза (клопочеться коло панночки).
Це доля вже така : із нею жарти кинь,
Молчалін виїздив, в стремено став ногою.
Піднявсь на дибки кінь,
І він об землю головою.
Скалозуб.
Повіддя затягнув, теж взявся до їзди!
Поглянуть, як забився, в груди, чи куди?
(Виходить).
ЯВА ВОСЬМА
Ті ж без Скалозуба.
Чацький.
Чим помогти ? Кажи скоріше І

Ліза.
В кімнаті там води візьміть.
Чацький (біжить і приносить. Все, що далі, напівго-
лосно, аж до того, як Софія очутиться).
Ліза.
Налийте в скляночку.
Чацький.

Цю мить.
Корсет їй розпусти вільніше,
І оцту на виски, сюди,
На лоб ще бризни їй води.
Дивись: вже легше дихать стала.
Повіять чим?
Ліза (подає віяло).
Ось розшукала.
Чацький.
Глянь у вікно,
Молчалін на ногах давно І
Дурниці так її турбують.
Ліза.
Це здавна з ними повелось: ч
Не можуть бачити, жалкують.
Як упаде, заб'ється хтось.
Чацький.
Побризкай ще її водою.
Ось так. Іще. Іще.
Софія (глибоко зітхаючи).
Хто тут зі мною ?
Я наче уві сні.
(Поквапливо і вголос).
Де він? Що з ним? Скажіть мені.
Чацький.
Та хай собі зламав би шию,
Вас мало" не на смерть злякав.
Софія.
Як злий мороз, байдужість ваша діє!
Вас бачить, слухати ніхто б і сил не мав.
Чацький.
Накажете страждать його заради?
Софія.
Не гаятись, іти, йому там дати ради.
Чацький.

Щоб безпорадні ви лишилися, самі?
Софія.
Що ви мені?
Та лихо не своє, відомо, вам дрібниці,
Хоч батько рідний вбийся, все одно.
(До Лізи).
Ходім туди, біжім.
Ліза (відводить її вбік).
Та що ви? схаменіться І
Живий, здоровий він, дивіться у вікно.
(Софія висувається у вікно).
Страх! непритомність! гнів! поквапливість
і туга 1
Усе це можна відчувать,
Лише втрачаючи однісінького друга.
Софія.
Сюди ідуть. Руки не може він піднять.
Чацький.
Забився б радо з ним...
Ліза.
В компанії? Годиться.
Софія.
Ні, при бажанні залишіться.
ЯВА ДЕВ'ЯТА
Софія, Ліза, Чацький, Скалозуб, Молчалін
(з підв'язаною рукою).
Скалозуб.
Воскрес, живий і цілий встав,
Удару в руку лиш-зазнав,
І взагалі фальшива вся тривога.
Молчалін.
Я вас перелякав, даруйте ради бога.
Скалозуб.
Ну, я не знав, що буде через те
Вам іригація1. Ви вбігли, нас злякали.—

1 Іритація — роздратування, нервове збудження.
Здригнулись ми. Ви непритомні впали,
І що ж? увесь той страх пусте.
Софія (не дивлячись ні на кого).
Це визнать я сама готова —
А вся й тепер іще дрижу.
Чацький (про себе).
З Молчаліним ні слова І
Софія (як і раніше).
Проте, за себе вам скажу,
Що не ляклива я. Буває,
Карета враз впаде, підіймуть;, тільки встать —
І ладна я існову мчать;
Та в інших все мене, й дрібниця теж, лякає.
Хоч і нема біди великої з того,
Хоч незнайомий будь, яке мені в тім діло ?
Чацький (про себе).
Простити просить у нього,
Що раз когось там пожаліла 1
Скалозуб.
А ось іще вам новина :
Княгиня Ласова якась тут є, вона
їздиця, удова, але щось не чувати,
Щоб кавалерів з нею їздило багато,
Якось розбилась нанівець;
Жокей не піддержав, заґавивсь молодець,
І так вона, я чув, незграба превелика,
Тепер бракує їй ребра,
Тож і шукає чоловіка.
Софія. "
Ах! Олександр Андрійович, добра
Від серця вашого чекать можливо:
До лиха людського такий бо ви чутливий.
Чацький.
Так, це я щойно і довів,

Моїм сердечним пориванням,
І бризканням, і відтиранням.
Для кого, яе скажу, та вас я воскресив.
(Бере капелюх і виходить).
ЯВА ДЕСЯТА
Ті ж, крім Чацького.
Софія.
Чи ждать на вечір вас?
Скалозуб.
А рано?
Софія.
Якнайраніш; для друзів, свояків
В нас будуть танці під фортепіано,
В жалобі ми, отож не до балів.
Скалозуб.
З'явлюсь, та з батечком я обіцяв ще
стрітись.
Вклонюсь, піду.
Софія.
Прощайте.
Скалозуб (тисне руку Молчаліна).
Ваш слуга.
(Виходить).
ЯВА ОДИНАДЦЯТА
Софія, Ліза, Молчалін.
Софія.
Молчалін І як ще ум у мене міг лишитись!
Невже прихильність вам моя не дорога?
Навіщо ж вам життям було так рискувати?
Скажіть, з рукою що у вас?
Дать крапель, може, вам? Спочиньте
певний час,
І треба лікаря до вас цю ж мить позвати.
Молчалін.
Перев'язав і все, не майте за біду.

Ліза.
Пусте, і об заклад піду,
І як не до лиця б, не треба й перев'язки;
Та людський поговір — ось хто не знає
ласки!
На глум, дивіться но, вже візьме Чацький
вас;
І Скалозуб, як ще закрутить чуба,
До жартів візьметься, та сто додасть
прикрас.
І він уміє це, а кепкувать всім любо 1
74
. Без їх пошани обійдусь.
Люблю, й признатись не боюсь.
Молчалін! це ж для вас байдужість
я вдавала.
Ввійшли ви, слова не сказала.
При них не сміла я зітхнуть,
Вас розпитать, на вас зирнуть.
Молчалін.
Софіє Пайяівно, це надто вже відкрито.
Софія.
Чи ж сила стриманою буть!
Я ладна у вікно до вас була стрибнуть.
Та що мені до них ? і до цілого світу ?
їм смішно? — байдуже; лютіють? — що
та лють.
Молчалін.
Завдасть така одвертість шкоди нам доволі.
Софія.
Невже ж то на дуель вони вас позовуть?
Молчалін.
Ах! язики лихі страшніші за пістолі!
Ліза.
Сидять у батенька вони отам;

От що б до них пурхнути вам,
Неначе пташці тій співочій:
Коли приємне чуєм, тим
Ми утішаємось охоче!
І Олександр Андрійч, з ним
Про пустощі, про все минуле
У спогади пориньте чуло,
Ну, посміхніться, щось скажіть —
І все владнається умить.
М о л ч а л і н.
Я вам порад давать не смію.
(Цілує їй руку).
Софія.
Ви хочете?.. Піду кокетувать крізь сліз;
Боюсь, що виконать я ролі не зумію.
Навіщо нам бог Чацького приніс І
(Виходить).
ЯВА ДВАНАДЦЯТА
Молчалін і Ліза.
Молча лін.
Яка весела І любо буть з тобою.
Ліза.
Пустіть, прощу, й без мене вже вас двоє.
М о л ч а л і н.
Принадне личко, вабиш зір 1
Як я тебе люблю І
Ліза.
А панночку?

М о л ч а л і н.
Повір,
її, бо тут служу, тебе ж.;,
(Хоче її обняти).
Ліза.
З нудьги — докуки

Ану бо, далі руки!
М о л ч а л і н.
Є в мене, знаєш, річ така:
Шкатулка — чудо, не робота:
Всередині й поверх два дзеркальця,— тонка
Різьба кругом і позолота;
Подушечка, і бісер скрізь по ній,
Ще й перламутровий пристрій:
Там гольничок і ножиці; до діла!
Перлини теж, розтерті на білила!
Помада є для уст, чи для яких причин.
Парфуми є також: і резеда й ясмин.
Ліза.
Та не жаднюча я, і ця спокуса зайва;
Признайтеся лише, чому
Ви з панною — дитя, з прислугою ж —
гультяй ви ?
М о л ч а л і н.
Сьогодні хворий я, пов'язки не зніму,
Прийди пізніш, побудь зо мною.
Відкриюсь я перед тобою. *
(Виходить боковими дверима).
ЯВА ТРИНАДЦЯТА
Ліза, потім входить Софія.
0 ф І я.
Була у батечка, нема нікого там.
Сьогодні хвора я, не вийду до обіду.
Скажи Молчаліну, як не намислить сам,
Що жду, нехай мене одвіда.
(Виходить до себе).
ЯВА ЧОТИРНАДЦЯТА
Ліза.
1 з а.
Нуі й люди тут, всі, як один!
До нього — та, до мене — він,

А я... та тільки я кохання смерть боюся!
А як не покохать буфетчика Петруся!
Кінець другої дії
ДІЯ ТРЕТЯ
ЯВА ПЕРША
Чацький, потім Софія.
Чацький.
Діждусь її, й признатися примушу:
Молчалін? Скалозуб? Хто, врешті,
любий їй ?
Як пень, Молчалін був дурний!..
Нікчемну мав він душу!
Розумний став хіба?.. А той —
Хрипкий горлань, фагот, герой
Мазурки і маневрів, чадо слави?..
Грать в піжмурки — кохання справа,
Мені ж...
(Входить Софія).
Ви тут? Я стріти вас,
По щирості, бажав.
Софія (про себе).
Не до ладу якраз.

Звичайно, не мене шукали?
Софія.
*Я не шукала вас.
Чацький.
Хотів я, щоб сказали,
Хоч, може, вас мені питать не слід:
Кого ви любите?
Софія.
Ах! боже! цілий світ!
Чацький.
Та хто дорожчий вам?
Софія.

Багато з тих, що знаю...
Чацький.
Всі більш, ніж я?
Софія.
Так, дехто, не ховаю.
Ч а ц & к и й.
Чого я жду? Що їй до мук моїх?
Мені петля, а їй це сміх.
Софія.
Послухайте, ось вам правдиве слово.
Лише вам дивним здався хтось,
Без вас уже не обійшлось,
Вже дотеп з ваших уст готовий,
А ви самі...
Смішним здаюсь вам? чи не так?
Софія.
Так 1 погляд, що усім навіять прагне ляк,
І тон уїдливий, в вас цих прикмет
багато.
А не завадило б себе в страху держати.
Чацький.
Дивак я — хай; хто ж не дивак?
Де крихти розуму не вишукать ніяк,
Молчалін, приміром.,.
Софія.
Допік він вам ізнову;
Помітно, жовчю ви оббризкать всіх готові,
Так буде краще вас лишить насамоті.
Чацький (затримує Її).
Чекайте ноі
(Набік).
Прикинусь раз в житті.
(Голосно).
Ну, сперечатися покинем,
Зазнав Молчалін кривд, і я казав пусте;

Тоді одне він був, а нині став не те:
Багато на землі підвладного є змінам —
І клімат, й уряди, і в головах мозки.
Поважні люди є, а не були тямкі:
Хто кепський був вояк, а хто лихий піїта
А хто.., Боюсь сказать, та думка всього світу,
Що кожен з них, в останній надто час,
^Збив'ать став зорі з неба враз.
Хай у Молчаліні є хист, є розум смілий,
А є в нім почуття ? той запал ?
пристрасть та?
Щоби, крім вас, йому світ цілий
Здавався тлін і суєта,
Щоб не вгавала в нім кипіти
Кров серця, прагнучи лиш вас ?
-Щоб думав про одне, нагоди ждав весь час
Вам першій в світі догодити ?
Я почуваю це, не висловлю я сам,
Те, що в мені тепер горить, кипить злобою,
Не побажав би я і власним ворогам,
А він?., змовчить, схилившись головою.
Тихенький, чи ж бува меткий хоч хто
з таких?
Бог знає, що в ньому ви розшукали";
Властивостей йому ви надавали тих,
Що в голові його одвіку не бувало.
І скільки гарного всього
Самі ви додали, милуючись з нього;
Нічим пін не згрішив, ви в сто разів
грішніші,
Ні! хай розумний він, дедалі розумніший,
Та вас чи вартий він? одне скажіть мені,
Щоб спокійніш я міг цю пережити втрату,
Мені, що з вами зріс і бачив дні ясні,
Як другу вашому, як брату,

Дозвольте, щоб дізнавсь я сам;
А там
Себе врятую вже якось од божевілля;
Од вас піду в далекі мандри знов,
Щоб охолонути, не думать про любов,
В розвагах забуття шукати і дозвілля.
Софія (сама до себе).
От лихо, з розуму звела 1
(Вголос).
Що ж прикидатись?
Молчалін без руки допіру міг зостатись,
Гарячу участь я тому взяла;
А ви, з'явившись на цю пору,
Забули зовсім, що до всіх
Ласкаво ставитися можна без розбору;
Та, може, правда й є у здогадках оцих,
І буду палко я його обороняти.
Скажу вам я: чи ж можна без вузди
Тримати свій язик завжди,
До всіх зневаги не ховати?
І найсмирніший вам —як в оці сіль!.. Чого?
При вас згадають про нього —
Ви й раді жартами його шпигати.
Все жарти І цілий вік! о, їх у вас багато!
Чацький.
АхІ боже мій! скажіть, невже я з тих,
Що їм в житті все тільки сміх?
Сміюсь, коли зустрінуся з такими,
Та більше я нудьгую з ними.
Щодо Молчаліна, він не хибує цим,
Напевне, в ньому ви знайшли б чимало,
Якби зійшлися ближче з ним.
Чацький (з запалом).
А ви чому близькі до нього раптом стали?
Софія.

Це доля: нас сам бог з'єднав.
Він другом всім у нас у домі скоро став;
При батечку три роки служить.
Той марно сердиться, бува,
А він мовчить собі, хоч як його паплюжать,
Лише додолу голова,
І не охота
Йому веселощів шукати гомінких,
Ні, він не відійде ні кроку від старих;
Нам забавки, сміхота,
Він з ними цілий день, бодай не до того,
Все гг/ае...
Чацький.
День сидить і грає І
Мовчить, як лає хто його !
(Набік).
Вона його не поважає.
Софія.
Звичайно, розуму того нема,
Що геній для когось, а для когось чума,
Чий блиск і засліпить, та швидко остогидне,
Що лає в світі всіх, хто тільки в око впав,
Щоб світ хоч щось і про нього сказав;
Чи розум отакий сім'ю вщасливить рідну ?
Чацький.
Сатира і мораль, як видно, сенс цього ?
(Набік).
Вона не цінить й в гріш його.
Софія..
Приваблює собою,
Нарешті, він: поступливий, незлий,
Обличчя сповнене спокою,
Душа, як сніг, і вад немає в ній;
Чужих не судить, не картає,
Ось я за що його люблю.

Чацький (набік).
Ще б пак! і трохи не кохає.
(Уголос).
Як треба, я вам підсоблю
Молчаліна намалювати;
Та Скалозуб? Такого пошукати!
Прихильник армії, вояк,
І пряминою стану.
Й лицем герой він, чи не так?
Софія.
Та не мого роману.
Чацький.
Не вашого? Ви загадка якась.
ЯВА ДРУГА
Чацький, Софія, Ліза.
Ліза (пошепки).
Услід мені сюди до вас
Йде Олексій Степанич.
Софія.
Мушу йти я,
Лишу вас, бо не терпить час.
Чацький.
Куди?
Софія.
Жде перукар.
Чацький.
Бог з ним.
Софія.
Він щипці гріє.
Чацький.
Та хай...
Софія.
Ні, ми гостей на вечір нині ждем.
Чацький.
Бог з вами, знов мені ту ж загадку рішати.

Заглянути до вас дозвольте у кімнату,
Ні, не надовго, на коротку мить,
Повітря, стіни —все відчути!..
Зогрітись зможу я і трохи відпочить
У спогадах про те, чого не повернути!
Хвилини, може, з дві я залишуся там,
А потім, зважте но, в Англійськім бувши
клубі,
Я там пожертвую дні цілі балачкам,
Про хист Молчаліна, про все, що в Скалозубі...
(Софія стискує плечима, виходить до себе і замикається, за
нею й Ліза).
ЯВА ТРЕТЯ
Чацький, потім Молчалін.
Чацький.
Молчалін любий їй! Хто міг би зрозуміть?
А чим не муж? Ну, розуму замало;
Та щоб дітей плодить,
Ще розуму не бракувало.
Готовий до послуг, рум'яний, очі вниз,
(Входить Молчалін).
Навшпиньки ось іде, з убогими словами,
Якими чарами до неї в серце ^вліз!
(Звертається до нього).
Нам, Олексій Степановичу, з вами
Двох слів сказать не довелось..
Як у житті вам повелось ?
Турбот і лиха не зазнали ?
Молчалін.
Все, як раніш.
Чацький.
А як раніш бувало?
Без змін, все навичка стара...
Чацький.
Все від пера до карт? од карт та до пера?

І чергування те ж припливів і відпливів?
Молчалін.
Скажу, від інших не відстав,
Відколи перейшов на службу до архівів,
Три нагороди вже дістав.
Чацький.
Все вабить шана вас і знатність?
Молчалін.
Ні, свій талант у всіх...
Чацький.
4 У вас?
Молчалін.
Два-с:
Розважливість і акуратність.
Чацький. "
Найкращі, справді, два! і варті
наших всіх.
Молчалін.
В чинах вам не щастить, не досягли ви їх ?
Чацький.
Чини в людей бо діставати,
А люди можуть прогадати.
Молчалін.
Як дивувались ми!
У чому ж диво тут?
Молчалін.
Жаліли вас.
Чацький.
То зайвий труд.
Молчалін.
Татьяна Юр'ївна розповіла достоту,
Вернувшись з Петербурга, нам,
Які зв'язки ви мали там,
Але порвали...
Чацький.

їй яка турбота?
Молчалін.
Татьяні Юр'ївні!
Чацький.
Чужа мені вона.
Молчалін.
Татьяна Юр'ївна!!
Чацький.
Ми й разу не зустрілись.
Чув, пустомовне щось.
Молчалін.
Чи ви не помилились?
Татьяна Юр'ївна!!! Та хто ж її не зна?
З усіх значних, що є в окрузі,
Всі рідні їй, і всі їй друзі;
її о дві дати я б радив щиро вам.
Навіщо ж?
Молчалін.
Так! Бува, знаходим там,
Де ми й не мріяли, опіку й допомогу.
Чацький.
Я їжджу до жінок, та тільки не для того.
Молчалін.
Гостинна! лагідна! всіх пестить! приверта!
Як в неї бал—ні в чім нестачі,
З різдва всю зиму до поста,
І влітку свята ще на дачі.
Ну, справді, що б то вам в Москві
у нас служить?
І нагороди брати й весело пожить?
Чацький.
Коли до діла візьмусь, не жартую;
Як пустувать, тоді пустую;
А плутати оці два ремесла
Охочих сила є; та я не з їх числа.

Молчалін.
Пробачте. А проте, в тім не вбачаю вади;
Ось сам Фома Фомич, знайомий вам?
Чацький.
Ну, що ж?
Молчалін.
При трьох міністрах мав таку значну посаду;
І він тепер у нас...
Атож!
Нікчема, не знайти таких пустоголових.
Молчалін.
Як можна! стиль його тут править за
взірець!
Читали ви?
Чацький.
Дурниць я не читець,
А й поготів зразкових.
Молчалін.
Ні, я так прочитав, мов кращу із книжок;
Я не з майстрів пера... —
Чацький.
Так, всі на те прикмети.
Молчалін.
І висловить своїх не смію я думок.
Чацький.
Навіщо ж ці секрети?
Молчалін.
Я молодий, тож мислить сам
Не смію я, признаюсь вам.
Чацький.
Та змилуйтесь, хіба ми з вами діти;
Чужою думкою весь час навіщо жити?
Молчалін.
Коли залежний ти, то й залишайсь такий.
Чацький.

Навіщо ж треба так?
Молчалін.
Бо чин наш незначний.
Чацький (майже голосно).
Ці почуття й душа їй любі! Зрозуміло*
Пожартувати з мене їй скортіло !
ЯВА ЧЕТВЕРТА
Вечір. Всі двері навстіж, крім у спальню до Софії. Уі перспективі розкривається ряд освітлених кімнат. Слуги метушаться, один із них. Головний, каже:
Головний слуга.
Жвавіш. Ану, в один стрибок,
Столи для карт, та крейди, та свічок!
(Стукає до Софії в двері).
Скажіть но панночці скоріше, Лизавето:
Наталя Дмитрівна та чоловік її,
До ґанку ще під'їхала карета.
(Розходяться, залишається сам Чацький).
ЯВА П'ЯТА
Чацький, Наталія Дмитрівна (молода дама).
Наталія Дмитрівна.
Він! Справді! Здогади не схибили мої../
Ах! Олександр Андрійовичу, ви це?'
Усе вглядаєтесь від ніг до голови;
Змінивсь за роки ці? Ну, ну, ще придивіться.
Наталія Дмитрівна.
Гадала я, що ви далеко від Мо:кви.
Давно тут?
Чацький.
Тільки день...
Наталія Дмитрівна.
Надовго ?
Чацький.
Сам не знаю.
Та вас побачивши, здивований без краю.

Повніші, ніж колись, похорошіли страх;
Свіжіші й молодіші стали.
Здоров'я і краса, вогонь і блиск в очах.
Наталія Дмитрівна.
Заміжня я.
Чацький.
То ж так давно б сказали!
Наталія Дмитрівна.
Мій чоловік — це скарб. Він зараз увійде,
Вас познайомити я конче маю.
Чацький.
О, прошу.
Наталія Дмитрівна.
Ручуся я за те,
Мій смак ви схвалите. На присуд ваш чекаю.
Чацький.
Він чоловік ваш, що ж.
Наталія Дмитрівна.
Та ні бо, не тому,
Все — вдача, здібності в ньому.
Платон Михайлович єдиний мій, зразковий!
Тепер в відставці, був військовий,
І запевняють всі, хто тільки його знав:
З відвагою його, з талантом,
Якби служить не перестав,
Звичайно, був би він московським
комендантом.
ЯВА ШОСТА
Чацький, Наталія Дмитрівна, Платон Михай-
лович.
Наталія Дмитрівна.
Ось мій Платон Михайлович.
Чацький.
Дивись!
Віддавна ж друзі ми, та ось ізнов зійшлись!

Платон Михайлович.
Ну, здрастуй, дорогий!
Чацький.
Умів заслугувати,
Платоне, хвальний лист, чудовим мужем став!
Платон Михайлович.
Як бачиш, брате:
Живу в Москві, і шлюб узяв.
Чацький.
Забув про табори, товаришів з братами.
Б'єш байдики, і край?
Платон Михайлович.
Ні, все ж і я з ділами:
На флейті взявсь дует вивчать
А — мольний...
Чацький.
Що вивчав тому ще літ із п'ять?
Ну, в шлюбі сталий смак, це річ найкраща,
врешті.
Платон Михайлович.
Ох, брате, женишся, згадай тоді мене І
З нудьги свистітимеш, як я, одне і те ж ти.
Чацький.
З нудьги! як ? стало вже життя тобі нудне ?
Наталія Дмитрівна.
Платон Михайлович не може все забути
Занять, що їх нема: парадів, муштри теж,
Нудьгує ранками... кортить йому в манеж.
Чацький.
Хто ж, друже, наказав тобі без діла бути?
В полк, ескадрон дадуть. Чи штаб, чи
обер ти?
Наталія Дмитрівна.
В Платон Михайлича здоров'я нікуди.
Здоров'я нікуди! Це новина

для мене.
Наталія Дмитрівна.
Все рюматизм, до того ще й
мігрена.
Чацький.
Отож потрібний рух. В село, у теплий край.
Частіш будь на коні. Село ж улітку — рай.
Наталія Дмитрівна.
Платон Михайлич місто любить,
Москву; навіщо в глушині життя він згубить!
Чацький.
Москву та місто... Ти дивак!
Згадай но, як було...
Платон Михайлович. ^
Так, не зрівнять ніяк.
Наталія Дмитрівна.
Ах! мій дружочку !
Тут свіжий вітер дме наскрізь ;
Ти розстебнув жилет, застуди бережись.
Платон Михайлович.
Тепер я, брат, не той...
Наталія Дмитрівна.
Послухай, голубочку,
Ну, застебнись мерщій.
Платон Михайлович (байдужим тоном).
Гаразд.
Наталія Дмитрівна.
І там, коло дверей, не стій;
Наскрізний вітер дме там ззаду І
Платон Михайлович.
Тепер я, брат, не той...
Наталія Дмитрівна.
Послухайся ж поради,
Йди від дверей, благаю я І
Платон Михайлович (очі до неба).

Ах, матінко І
Чацький.
Ну, бог тобі суддя!
Ти, справді, став не той; що, друже, це .
з тобою!
Чи не торік ще, у кінці,
В полку тебе я знав? в стремено став
ногою —
І зранку мчиш на бистрім жеребці;
Осінній вітер дми хоч спереду, хоч ззаду.
Платон Михайлович.
Ех, браті було життя! І не хвилюй, не
згадуй!
ЯВА СЬОМА
Ті ж, князь Тугоуховськийта княгиня з шістьма
дочками.
Наталія Дмитрівна (тоненьким голосом).
. Князь, князь Петро Ілліч, княгиня
й дочки!
Княжна Зізі! Мімі!
(Голосні поцілунки; потім сідають і оглядають одна одну від
голови до ніг).
Перша княжна.
Який фасон чудовий!
Друга княжна.
Усе у згорточках!
Першакняжна.
Навколо торочки.
Наталія Дмитрівна.
О, ні, побачили б мій тюрлюрлю
шовковий1
Третя княжна.
Який ешарп cousin подарував мені!
Четверта княжна.
Ах, так, барежовийі

П'ята княжна.
Узори!
Шоста княжна/
Чарівні!
98
Княгиня.
Сс! —Хто, як ми ввійшли, вклонився нам
он звідти?
Наталія Дмитрівна.
То Чацький.
Княгиня.
У від-став-ці? Чин?
Наталія Дмитрівна.
Та ні, він щойно з мандрів, все блукав
по світу.
Княгиня.
Жо-на-тий він?
Наталія Дмитрівна.
Ба ні, ще.
Княгиня.
Гей, князю, йди жвавіше!
Князь (до неї обертає слухову трубку).
О-хм!
Княгиня.
До нас на цей четвер проси
якнайскоріше
Наталі Дмитрівни знайомого: он він!
Князь.
І-ХМІ
(Іде, крутиться коло Чацького і покахикує).
99
Княгиня.
Отож бо, дітки!
їм бал, а батечку до когось на уклін;
Танцівників тепер щось обмаль

стало видко!..
Вія камер-юнкер?
Наталія Дмитрівна.
Ні.
Княгиня.
Ну, багатій?
Наталія Дмитрівна.
Ні.
Княгиня (уголос, скільки сили).
Князю, "ей! назад хутчій!
ЯВА ВОСЬМА
Ті ж і графинь Х р ю м і н и, бабка та внучка.
Графиня-внучка.
Ах, grand,mamanl1 ну, хто так рано приїжджає!
Ми перші!
(Зникає до бокової кімнати).
Княгиня.
От язик лихий!
Бач, перша, ну, а нас, так за нікого має!
Дівує й казиться, господь прости вже їй.
1 Гран маман — бабуня.
Графиня-внучка (повернувшись, дивиться на Чацького у подвійний лорнет).
Мсье Чацький! ви в Москві! Не встигли
і змінитись?
Чацький.
Нащо ж мінятися?
Графиня-внучка.
Не трапилось женитись?
Чацький. '
Та з ким же?
Графиня-внучка.
В чужині ! О ! чуєм раз — у — раз,
Що безліч наших там знаходе
Собі жінок, споріднюючи нас

Із тими, що майструють моди.
Чацький.
Сердеги! їм докорів ще зазнать
Від тих, чий ідеал модистки?
За те, що захотіли взять
Оригінали, а не списки?
ЯВА ДЕВ'ЯТА
Ті ж і багато інших гостей. Між іншими Загорєцький. Муж-
,чини з'являються, сновигають, відходять набік, тиняються
з одної кімнати до іншої і т. д. Софія виходить від себе, всі
їй назустріч.
Графиня-внучка.
Eh ! bon soir ! vous voilà ! Jamais trop diligente
Vous nous donnez toujours le plaisir de
l'attente1.
Загорєцький (до Софи).
На завтра є у вас квиток, скажіть мені?
Софія.
Ні.
Загорєцький.
Ось, прошу, маєте; а хто би інший
взявся
Служити вам, було б дарма 1
Я ж просто розривався!
В конторі — і 'квитка нема,
Я до директора, мій друг він, на
світанку !
Розібране усе аж до останку,
Вже з вечора ніхто дістать не міг!
Нарешті, цей забрати пощастило
У одного; йому й ходити вже несила,
Він домосіда, так, один собі дідок;
Посидить дома хай в спокої.
Софія.
Я вельми вдячна за квиток,

А за турботи вдвоє.
(З'являються ще деякі гості. Тимчасом Загорєцький
відходить до чоловіків).
Загорєцький.
Платон Михайлич!
1 А, добривечір І Нарешті, й ви! Ви не спішите і завжди
даєте нам утіху чекати вас.
Платон/Михайлович.
Геть з очей і
Брехати йди жінкам, там пощастить ачей;
Про тебе правду я тут розповім такую,
Що гірша за брехню. Ось — брат,
рекомендую.
(До Чацького).
Ім'я якого хоч йому ти прибирай,
Хоч вигляд в нього молодецький,
Та пройда сущий і шахрай:
Антон Антонич Загорєцький.
При ньому бережись: і зрадник, і пльоткар,
І в картах, до того ж, махляр.
Загорєцьки й.
Оригінал! буркун, та без злоби, все жарти.
Чацький.
І ображатись вам не варто;
Чи втіх, крім чесності, навколо мало вам:
Тут вилають, подякують десь там.
Плат он Михайлович.
Ох, братцю, ні, в нас всюди лають,
І всюди в нас, проте, приймають.
(Загорєцький зникає в юрбі).
ЯВА ДЕСЯТА
Ті ж і Хльостова.
Хльрстова.
Чи легко в шістдесят п'ять літ
Приплентатись сюди, в твій дім, небого?..

З Покровки їхала, ну, наче на той світ,
Годину цілу І Пекло, не дорогаї
, Взяла, аби не нудьгувать,
Арапку-дівку і собачку.
Звели, дружочку мій, вже їх нагодувать,
З вечері надішли їм дачку.
Княгине, здрастуйте!
(Сіла).
Ну, Соню, друже мій,
Чи знаєш новину, у мене скарб який?
Арапка! Горб на спині має!
А гнеться, наче кішка тая!
Вся як смола! як дідько зла!
Ото створив господь потвору!
Вже до дівочої пішла;
Покликати?
Софія.
Ні; в іншу пору.
Хльостова.
На показ водять їх, немов звірів, у нас,
Я чула, там... так, місто є турецьке...
А знаєш, хто мені припас?
Антін Антонич Загорєцький.
(Загорєцький висувається наперед).
Картяр він, злодій, брехунець.
(Загорєцький зникає).
Я вигнала його, бо вже урвавсь терпець;
Та майстер до послуг: мені й сестрі Прасков'ї
Двох арапчат на ярмарку придбав;
Купив, мовляв, та де ! у карти змахлював;
Мені ж даруночок, дай бог йому здоров'я!
Чацький (регочучи, до Платона Михайловича).
Хвала така, що мало з неї втіх!
І Загорєцький сам не витримав, утік.
Хльостова.

Це що за реготун? Звання яке у нього?
Софія.
Отой он? Чацький.
Хльостова.
Ну? а що ж бо тут смішного
Знайшов він? І до чого сміх?
Із старості сміятись гріх.
В дитинстві, згадую, із ним ти танцювала,
За вуха я його скубла, та, видно, мало.
ЯВА ОДИНАДЦЯТА
Ті ж і Фамусов.
Фамусов (на ввесь голос).
Все товариство князя жде,
А князь вже тут! а я в портретній щось
з годину.
А Скалозуб Сергій Сергіїч? де?
Здається, що нема.— Помітна це людина,
Сергій Сергіїч Скалрзуб.
Хльостова.
Мій боже! оглушив, у сурмачі йому б І
ЯВА ДВАНАДЦЯТА
Ті ж і Скалозуб, потім Молчалін.
Фамусов.
Сергій Сергіїч, де пропали?
А ми вас ждали, ждали, ждали.
(Підводить до Хльостової).
Моя невісточка, давненько вже, й не раз,
Казав я їй про вас.
Хльостова (сидячи).
Ви тут раніш були... в полку... в тім...
гренадерськім ?
Скалозуб (басом).
Його височества, хотіли ви сказать,
Новоземлянськім мушкетерськім.
Хльостова.

Не дуже здібна я полки ті відрізнять.
Скалозуб.
А ви до форми придивіться:
Є облямівки там, погони є, петлиці.
Фамусов.
Ходімо, батечку, вам подивитись слід;
Кумедний віст у нас. І князя прошу вслід.
(Його та князя виводить із собою).
Хльостова (до Софії).
Ухі і не знаю вже, як здихалась я лиха;
Чи глузд у твого є вітця?
На сажні три приводить молодця,
Знайомить, не спита, яка нам з того втіха.
М О Л ч а Л і Н (подаб їй карту).
Я партію до гри вам склав: мсьє Кок у ній,
Фома Фомич та я.
Хл ьостова.
Спасибі, любий мій!
(Встає).
Мо лч алін.
Ваш шпіц, краса — не шпіц, ну, чудо, честі
слово;
Його все гладив я; а шерсть немов шовкова!
Хльостова.
Спасибі, рідний мій!
(Виходить, за нею Молчалін і багато інших).
ЯВА ТРИНАДЦЯТА
Чацький, Софія і кілька сторонніх, що поволі розходяться.
Чацький.
Ну! хмару розігнав...
Софія.
Все не вгамуєтесь?
Чацький.
Чим вас я налякав?
За те, що вмаслив він сердиту гостю вміло.

Хотів я похвалить.
Софія.
А злістю би скінчили.
Сказать вам, що я думав?.. Втім,
Бабусі всі народ сердитий;
Тож буде хай при них прислужник
знаменитий,
І хай завжди відводить грім.
Молчалін 1—Інший хто владнає все так
щасно!
Де цуцика погладить вчасно,
Де впору спритно карту втре,
О, Загорєцький в нім не вмре І
Його ви гідності злічили тут відряду,
Алеж не всі й не до кінця?
(Виходить).
ЯВА ЧОТИРНАДЦЯТА
Софія, потім п а н N.
Софія (про себе).
Ах І раз — у — раз людина ця
Мені причиною розладу і досади!
Зневаги скільки в нім, і заздрості, і кпин!
П а н N.
Задумались? Про кого?
Софія.
Про Чацького.
Пан N.
А що знайшли ви в нім нового?
Софія.
Він не при розумі.
Пан N.
Що, з'їхав з глузду він?
Софія (помовчавши).
Не те, щоб зовсім, та...
Пан N.

Ознаки все ж знайшли ви?
Софія (дивиться на нього пильно).
Так, начебто.
Пан N.
В таких літах! Хіба ж
можливо ?
Софія.
Ну, що ж!
(Набік).
Він наче вірить!
А, Чацький, блазнями всіх робите,—отож,
Ви на собі це спробуйте примірять!
(Виходить).
ЯВА П'ЯТНАДЦЯТА
П а н N.. потім п а н Д.
Пан N.
' Із глузду з'їхав! Ну, й діла!
Не дарма?., певно, так... З чого б вона
взяла.
Ти чув?
Пан д.
Пан N.
Пан д.
Пан N.
Пан д.
Пан N.
Пан д.
А що таке?
Та з Чацьким ?
Ну, швиденько!
Він збожеволів!
Побреxеньки !
Не я сказав, це думка всіх.
А ти цим пльоткам допоміг ?
Пан N.

Піду, довідаюсь; вже хтось та знає досить.
(ВИХОДИТЬ).
ЯВА ШІСТНАДЦЯТА
Пан Д., потім Загорєцький.
Пан Д.
Вір брехуну!
Немов сорока на хвості розносить І
Про Чацького ти знаєш?
Загорєцький.
Ну?
Пан Д.
Він збожеволів!
Так, траплялось чути.
Мені б не знать? Ще б пак оце забути.
Його зробив таким один шахрай з дядьків ;
Схопили, в жовтий дім, і в клітку посадили.
ПанД.
Та згляньсь, тільки но кімнату він лишив.
Загорєцький.
Виходить, з клітки вже звільнили.
Пан Д.
З тобою, любий мій, не треба і газет*
Піду мерщій, кого зустріну,
Порозпитаю всіх; а поки — цитьі секрет.
ЯВА СІМНАДЦЯТА
Загорєцький, потім графиня-внучка.
Загорєцький.
Который Чацький це?—Відома всім родина.
Якогось Чацького... я знав колись такого.
Чи чули ви?
Графиня-внучка.
Що? Про кого?
Загорєцький.
Про Чацького; він щойно був тут.
Графиня-внучка.

Знаю,
Я говорила з ним.
Щ
Ну, що ж, я вас вітаю.
Він божевільний...
Графиня-внучка.
Що?
Загорєцький.
Він збожеволів вмить.
Графиня-внучка.
Помітила сама я, уявіть;
Хоч об заклад піти, в одне ми з вами
слово.
ЯВА ВІСІМНАДЦЯТА
Ті ж і графиня-бабка.
Графиня-внучка.
Ах, grand'maman! ото тут диво знову!
Що коїться! Ви чули вже про те?
Чудові новини! Таких ще не бувало!
Графиня-бабка. *
Та вуха щось мені заклало,
Ти б голосніше/
Графиня-внучка.
Час не жде.
(Показує на Загорєцького).
Il vous dira toute l'histoire
Піду спитать.
(Виходить).
1 Він вам розкаже всю історію.
Щ
ЯВА ДЕВ'ЯТНАДЦЯТА
Загорєцький, графиня-бабка.
Графиня-бабка.
Горить? Вже диму повно й гару?
Загорєцький.

Ні, Чацький, баламут, всю схвилював юрму.
Графиня-бабка.
Як, Чацького? взяли в тюрму?
Загорєцький.
Дістав він рану в лоб і збожеволів з рани.
Графиня-бабка.
У фармазонський клуб? Пішов у бусурмани?
Загорєцький.
Втовкмачиш, як же, їй!
(Виходить).
Графиня-бабка.
Антін Антонич! Ах!
І він біжить, і всі, яка тривога, жах.
ЯВА ДВАДЦЯТА
Графиня-бабка і князь Тугоуховський.
Графиня-бабка.
Князь, князь! Ох, цей вже князь, на бал ще
носить його!
Ви чули, князю?
Князь.
А-хм!
Горе з розуму ПЗ
Гр афння-бабка.
Не чує він нічого^
Був поліцмейстер тут, ви бачили, скажіть?
Князь.
Е — хм!
Графиня-бабка.
Хто Чацького в тюрму схопив цю мить?
Князь.
І-хмІ
Графиня-бабка.
Рушницю та в солдати,
Отак йому! Чи жарт! закон святий зміняв!
Князь.

У-хм!
Графиня-бабка.
Так!., бусурманом став 1
Ото вольтеріанець клятий!
Що? га? не чуєте? візьміть свого ріжка.
Оглухнуть — вада це важка 1
ЯВА,ДВАДЦЯТЬ ПЕРША
Ті ж і Хльостова, Софія, Молчалін, Платон
Михайлович, Наталія Дмитрівна, графиня-
внучка, княгиня з дочками, Загорєцький, Ска"
л о з у б, потім Фамусов і ще багато інших.
Хльостова.
Здурів! от новина гарненька!
Та як раптово ! як швиденько!
Софіє, чула ти?
Платон Михайлович.
Та хто розголосив?
Наталія Дмитрівна.
Ах! любий, всі!
Платон Михайлович/
Ну, всі, так віриш мимоволі;
Мені ж не віриться.
Фамусов (входячи).
Про Чацького? Доволі!
Як це не віриться? Я перший, я відкрив.
Давно дивуюся — ніхто його не зв'яже!
Про владу,рот розкрий, чого вже не накаже!
Вклонись низенько хто, чи хто в кільце
зігнись,
Бодай перед царем схились,
Падлюкою ославить скрізь!..
Хльостова.
Та ще із сміхотливих:
Скажу я тільки щось — він реготать почне.
Молчалін.

Сказав, щоб кинув я в Москві служить
в архівах.
Графиня-внучка.
Модисткою взивать наважився мене!
Наталія Дмитрівна.
Пораяв на селі нам вік свій змарнувати.
Загорєцький.
Безумний він, і край!
Графиня-внучка.
Погляне, й то вже знак.
Фамусов.
У Анну Олексівну вдався, в мати,
Що божеволіла не раз, а вісім, так.
Хльостова.
І трапиться ж таке, що й уявити дивно!
Позбувся розуму за молодих років!
Чи не пиячив він?
княгиня.
І справді...
Графиня-внучка.
Безсумнівно.
Хльостова.
Шампанське склянками хилив.
Наталія Дмитрівна.
Ні, пляшками, та ще якими!
Загорєцький (із запалом).
Ні, бочками сороковими.
Фамусов.
Ото розводитись пішли.
Біда, що вип'є хтось чарчину!
Наука — ось чума, ученість — ось причина,
Що нині більше, ніж коли,
Безумства бачим скрізь, і це вже не даремно.
Хльостова.
Хто не здуріє бо і справді від самих

Тих пансіонів, шкіл, ліцеїв, як там їх,
А навчання ще те ланкарточне взаємне.
Ні, в Петербурзі інститут
Пе-да-го-гіч-ний наче звуть, так тут
Вдаються у безвір'я небезпечне
Професори II у них наш родич все навчавсь
І вийшов І хоч цю мить у підмайстрі аптечні.
Цурається жінок, і тітки відцуравсь 1
Ботанік, хемік він. Чини йому —ні на що І
Князь Федір, небіж мій, не згадувати б краще.
Скалозуб.
Ось я потішу вас: скрізь чутка йде нова,
Про план реформ ліцеїв, шкіл, гімназій,
Що там по-нашому учитимуть: раз-два,
А книги збережуть хіба що для оказій.
Фамусов.
Ні, батечку! щоб з лихом покінчить,
Забрати б всі книжки й спалить!
Загорєцький (лагідно).
Все ж різні книги є. Коли б то, не сховаю,
У цензори потрапив я,
Байки понищив би! байки то смерть моя!
Все з левів та з орлів знущаються без краю!
Хоч так міркуй, хоч так:
Нехай тварини це, а все ж з них цар усяк.
Хльостова.
Позбутись розуму як спало вже на долю,
З пияцтва, від книжок — однакова біда;
А Чацького мені шкода.
По — християнському, причин на те доволі.
Кметливий, здібний був, і душ мав сотні
з три.
Фамусов.
Чотири.
Хльостова.

Ні ж бо, три.
Фому сов.
Чотириста.
Хльостова.
Ні І триста!
Фамусов.
В моїм календарі...
Хльостова.
Брехня в календарі.
Фамусов.
Якраз чотириста, ох! з нею заведись ти!
Хльостова.
Ні! триста! ще б мені чужих маєтків та
не знать!
Фамусов.
Чотириста, в тямки б узять!
Хльостова.
Ні! триста, триста, триста!
ЯВА ДВАДЦЯТЬ ДРУГА
Ті ж усі і Чацький.
Наталія Дмитрівна.
Ось він.
Графиня-внучка.
Шші
Усі.
Шш!
(Задкують від нього у протилежний бік).
Хльостова.
Як з божевілля враз
Почне він битися, ото ще буде діло!
Фамусов.
О, господи! на грішних згляньсяся нас !
(Боязко).
Мій любий! щось тебе із пантелику
збило.

Дай пульс. Ти ж хворий бо. З дороги б та
поспать.
Чацький.
Так, я знеміг: що тяжче може бути;
Стисканням груди підставлять,
І шаркати — ногам, і вухам галас чути,
Найбільше ж голові з казна — чого страждать.
(Підходить до Софії).
Щось душу стиснуло, терпіти вже не сила.
В юрбі я загубивсь, блукаю сам не свій.
Москва. Ні! став я ворог їй.
Хльостова.
Москва, бач, завинила.
Фамусов.
Від нього далі будь,
(пояснює Софії на мигах).
Софіє І — Й не зирнеі
Софія (до Чацького).
Що з вами трапилось сумне?
Чацький.
В кімнаті поруч зустріч випадкова:
Французик із Бордо, надсажуючись вкрай
Зібрав юрбу, почав промову
Про те, як вирушав у наш незнаний край,
В Росію варварську—і плакав, і жахався;
Приїхав — пестощів знайшов тут без кінця:
Ні звуку руського, ні руського лиця
Не стрів: мов з друзями в своїм краю
зостався.
Своя провінція. Як глянеш, всі йому
Складають шану тут, немов царьку.
І ті ж смаки у дам, нйк-сх змін у моді…
Він радий, нам радіти годі.
І ледве змовкнув, звідусіль
Почулись зойки, стогін, біль:

"Ахі Франція! Куток найкращий світу!"—
Князівни, дві сестри, в одне товкти взялись,
Це ж вивчили вони, коли були ще діти.
Ах, од князівен як спастись!
ПО
Здаля я небу слав благання,
Смиренні, голосні про те,
Щоб вигубив господь безглуздя це пусте,
Сліпе, безоглядне, огидне малпування;
Щоб іскру в комусь він з душею запалив,
Хто, мов на нас накинувши аркана,
Те рабське прагнення до всіх чужих країв
Словами й прикладом приборкати зумів.
Нехай для кожного я старовіром стану,
Та гірше став наш край для мене в сто разів,
Відколи рідне все він на чуже змінив,
І мову, й звичаї, і все, що мав святого,
І велич убрання поважного, старого,
На інше блазенське якесь:
От виріз спереду, незграбний хвіст іззаду,
Стихіям всупереч, розсудку на досаду.
Краси найменшої, мов зв'язаний ти весь;
Кумедні, голені обличчя сивії Наче
Волосся, і вбрання, та й розуму нестача І
Як доля вже така — йти осліп за чужим
В усім нам і завжди — в китайців но візьмім
Той мудрий звичай їх чужого не вживати,
Чи звільнимось колись спід влади мод чужих
Щоб наш народ розумний міг,
Бодай хоч слухавши, за німців нас не мати І
"Чи ж європейське щось зрівняти можна
нам
Із рідним, із своїм—і думка та здивує І
"Ну, як сказали б ви "мадмуазель",
"мадам"?

"Невже добродійка!!8—від когось раптом
чую.
І уявіть, тут кожен з них
Мене ж узяв на глум, на сміх...
"Добродійка! ха! ха! ха! красиво!"
"Добродійка! ха! ха! ха! жахливо!"
Я, вдавшися у лютий сказ,
їм грізну готував промову;
Та всі пішли від мене враз,—
Ось вам випадок весь, він доказом є знову:
Москва чи Петербург, скрізь у Росії,—хто
Сюди прибув із міста, із Бордо,
Лиш рот розкриє, враз він має
В князівен співчуття без краю;
І в Петербурзі, і в Москві,
Хто фертам з чужини, словам барвистим
ворог, —
В чиїй, на лихо, голові
Думок не загасив ще морок,
І він їх висловить, бо серце не мовчить,
В ту ж мить...
(Оглядається, всі у вальсі крутяться, скільки сили.
Старі розійшлися до карточних столів).
Кінець третьої дії
ДІЯ ЧЕТВЕРТА
У Фамусова в домі парадні сіни; великі сходи з другого
поверху, до яких притикається багато побічних з антресолів;
унизу, праворуч (від дієвих осіб) вихід на ґанок та комірка
швейцара; ліворуч, на одному ж плані, кімната Молчаліна.
Ніч. Слабке освітлення. Дехто з лакеїв метушиться, дехто
спить, чекаючи панів своїх.
ЯВА ПЕРША
Графиня-бабк а, графиня-внучка, попєрзду
їх лакей.
Лакей.

Графиш Хрюміній карету.
Графиня-внучка (поки ЇЇ вкутують).
Ну, й бал! Ну, й Фамусов! вже вмів гостей
зібрать 1
Обличчя, як з кунсткамери портрети.
Нема з ким говорить, і ні з ким танцювать.
Графиня-бабк а.
Ну, їдьмо, матінко, мені вже понад силу,
Колись я з балу та в могилу!
(Обидві від'їздять).
ЯВА ДРУГА
Платон Михайлович і НаталіяДмитрівна.Один
лакей біля них клопочеться, інший коло ґанку викликає:
Карету Горічаї
Наталія Дмитрівна.
Краса, любов моя,
Всміхнись, мій ангеле, чого надув ти губи?
(Цілує чоловіка в лоб).
Признайся, весело у Фамусових, любий?
Платон Михайлович.
Наталю, матінко, як бал, то й сплю вже я.
Ти знаєш, як їх не люблю я,
Та що ж ти зробиш, я працюю,
Сиджу за північ раз-у-раз,
Не сперечавшись, як не журно,
Іду в танець на твій наказ.
Наталія Дмитрівна.
Ти прикидаєшся, та це, мій друже, дурно;
Мабуть, уславитись охота за дідка.
(Виходить з лакеєм).
Платон Михайлович (байдужим тоном).
Прегарна штука бал, неволя річ гірка,
Ох, шлюбі ох, пастка і омана!
Це як написано людині на роду...
Лакей (з ґанку).

В кареті пані вже, і сердяться на пана.
Платон Михайлович (зітхаючи).
ІДУ. ІДУ-
(Від'їздить).
ЯВА ТРЕТЯ
Чацький і лакей його попереду.
Чацький.
Гукни, скоріше хай би подавали.
І (Лакей виходить).
Ну, от і день минув, і з ним
Всі привиди, ввесь чад і дим
Тих мрій, що так мене і гріли, й хвилювали.
Чого я ждав? надію мав яку?
Де співчуття знайшов? де любих друзів лиця?
Обійми! радість! крик!—Дурниці;
Так по дорозі, у візку
Без діла сидячи, дивуєшся рівнині.
На обрії, десь у кутку,
Щось бачиш у повітрі синім;
Годину їдеш, дві, і день. Примчали— стій!
Спочинок і нічліг, і скрізь перед тобою
Все той же мертвий степ, і різний, і пустий,—
І серце повниться досадою гіркою.
(Лакей повертається).
Ну, що?
Лакей.
Та кучера нема ні тут, ні там.
Чацький.
Шукай, знайди. Не ночувати ж нам.
(Лакей знов виходить).
ЯВА ЧЕТВЕРТА
Чацький, Репетілов (вбігає з ґанку; при самісінькому
вході стрімголов падає і похапцем причепурюється).
Репетілов.
Тьху! сплохував! — Небесні сили!

Протерти очі дай; та звідки? друже милий!
Сердечний друже! дорогий! топ Аег!1
Співають: торохтій, без клепки,
марновір я,
Отак кепкують всі, а ти зміркуй тепер,
Чи марно до прикмет я сповнений довір'я;
Цю мить... як знав, сюди біжу,
На крилах мов лечу, спішу,
Чіпляюсь за поріг ногою
І на весь зріст, як був, упав.
Та хай вже, смійся наді мною,
Що Репетілов той дурниць наплів, мовляв,
В мені ж до тебе, знай, нестерпний
порив, туга,
Шалена пристрасть і любов,
У світі всім ти б не знайшов,
Я й душу закладу, собі такого друга,
Такого вірного, божусь;
Хай без жони, дітей лишусь,
Вигнанцем піду хай по світу,
Бодай до ранку не дожити,
Скарай господь, повіриш ти...
Чацький.
Кинь казнащо верзти.
1 Дорогий мій.
Репетілов.
Не любиш ти мене, хіба не зрозуміло:
Я з іншими, то ще так-сяк,
З тобою ж говорю несміло;
Я неук, із нікчем найгірший я, дивак.
Чацький.
З яким презирством сам про себе!
Репетілов.
О, лай, мені життя самому клясти треба,
Коли подумаю, як час свій марнував!

Котра година вже?
Чацький.
Година спать лягати.
Як ти на бал примандрував,
То можеш повертати.
Репетілов.
Та що там, брате, бал, де ми всю ніч без сна,
У путах чемності, не вийдем спід кормиги,
Читав ти? ні? є книга...
Чацький.
А ти читав? куди вже дивина!
Чи Репетілов ти?
Репетілов.
О, зви мене вандалом!
Я це ім'я заслугував,
Людей нікчемних шанував 1
Сам марив цілий вік обідом або балом!
І за дітей не дбав! і зраджував жону!
1 грав 1 і програвав 1 в опіці за наказом 1
І танцюристку мав! та не одну: _
Трьох разом!
Нестямно пив! не спав ночей по дев'яти І
Все відкидав: законні честь і віру!
Чацький.
Стривай, бреши, та знай же міру;
До розпачу від чого е дійти.
Репетілов.
Вітай, тепер з розумними я знаюсь
Людьми!! — Не бігаю всю ніч не знати де.
Чацький.
А от хоч би тепер ?
Репетілов.
Одна ніч в лік не йде,
Зате спитай, де був ?
Чацький,

І сам я догадаюсь.
У клубі?
Репетілов. В Англійському. Щоб сповідь
розпочать —
З засідання я гомінкого.
Будь ласка, не кажи, я присягнувсь мовчать.
Гурток в нас складено, і збори ще
до всього,
Щочетверга. Таємніший союз...
Б. Горе з розуму
129
Axl братику, боюсь.
У клубі?
Репетілов.
Саме там.
Чацький.
От спосіб надзвичайний,
Щоб в тришия прогнать і вас, і ваші тайни.
Репетілов.
Даремно страх тебе бере,
Говорим вголос ми, ніхто не розбере.
Я сам, як візьмуться про камери присяжних,
Про Бейрона, й високе, недосяжне,
Частенько слухаю, а сам ані телень;
Мені надсилу це, стовпію, наче пень.
Ах, Alexandreli Тебе нам бракувало;
Любенький, слухай но, потіш мене хоч мало,
Поїдьмо так, прямісінько з гостей;
Яких побачиш там людей III
До мене вже ніяк, ні трохи не подібні.
Ну, і народ, mon cher 1 Усі напрочуд здібнії
Чацький.
Бог з ними, що тобі? Куди вже мені мчать?
Так пізно уночі? Додому, хочу спать.
Репетілов.

Облиш І Хто нині спить? Ну, годі, друже,
_ буде,
1 Олександр.
Рушай, а ми!., у нас... такі рішучі люди,
З десяток запальних голів!
Кричим, подумаєш, що сотня голосів!
Чацький.
Чого здіймаєте гармидеру ви стільки?
Репетілов.
Шумим, браток, шумим...
Чацький.
Ви шумите ? і тільки ?
Репетілов.
Не місце для розмов, і надто пізній час,
Та це не жарт — державне діло:
Не зовсім ще воно поспіло,—
Не можна враз.
Ну, й люди в нас! без зайвих я історій
Скажу тобі: поперше, князь Григорій!!
Дивак і поглянути, і то бере вже сміх!
Англієць чисто він, і з ними дружбу водить 9
Крізь зуби вимовля, як це звичайно в них,
І низько стрижений, як і вони всі, ходить.
Його ти знаєш ? Ні ? О ! познайомся з ним.
А ще Воркулов Євдоким.
Не чув, як він співає? Диво!
Споміж усього особливо
У нього є улюблене одно:
"А! нон лашьяр мі, но, но, но".
Ще два брати є, звати —
Борисик та Левко, чудовії хлоп'ята!
Про них то годі і казать ;
Та якщо генія накажете назвать —
Удушьєв Іпполіт Маркелич !!!
Ти твір його бодай один

Читав ? В дрібницях навіть велич.
Ти прочитай... Та щось тепер не пише він.
Таких би бить, в науку решті,
Бить і приказувать: писать, писать, писать!
А втім, ти міг би десь в журналах розшукать
Його уривок, думкайдещо.
Про що, пак, дещо? —та про все,
Над ним ми трусимось 1 Все зна — і те, і се 1
То голова у нас, таку ще знайдеш де ти?
Не треба і казать, впізнаєш із портрета:
Він дуеліст, із розбишак нічних,
В Камчатку засланий, пошився в алеути,
А крав, то де вже скільки міг;
Та й як розумному пройдисвітом не бути;
Коли ж візьметься він про чесність говорить,
Його мов демон надихає:
Кривавий зір, лице горить,
Сам. плаче, й кожен з нас ридає.
Це люди! Чи до них подібні є? Навряд!
Не ставлю я себе із ними, звісно, в ряд:
Відстав і зледащів, подумати жахливо!
Проте, і я, завзявшись, терпеливо
Години, мабуть, не сидів —
І несподівано вже й дотепа зліпив.
А інші думку ту підхоплять на дозвіллі
І ушістьох, диви, змайструють водевіля,
А інші музику до нього укладуть,
А інші плескають, коли його дають.
Смійсь, брате, а що любо, любо:
Не дав мені бог здібностей значних,
Лиш серце лагідне, ось чим я ваблю всіх,
Збрешу, простять.—
Лакей (коло ґанку).
Карета Скалозуба.
Репетілов.

Чия?
ЯВА П'ЯТА
Тіж і Скалозуб, сходить униз.
Репетілов (до нього назустріч).
А! Скалозуб, душа моя,
Стривай, куди ж? дай пригорнути 1
(Стискає його в обіймах).
Чацький.
Куди втекти мені від них I
(Входить до швейцарської).
РЄПЄТІЛОВ (до Скалозуба).
Ти, мов у воду впавши, зник;
Казали, десь пішов служити у полку ти.
Знайомі ви?
(Шукає очима Чацького).
Ось був —і зникнув десь ізнов!
Та байдуже, він зник, так я тебе знайшов;
За мною марш цю мить, як ти собі не ворог,
До князь — Григорія, там збори, та які 1
Побачиш нас людей із сорок:
Розумні, знаєш, всі, меткії
Там слова не почуть нудного;
Шампанського знайдем ми ціле море там,
Крім того, можуть там навчить такого,
Чого не вигадать1 і вік з. тобою нам.
Скалозуб.
Облиш. Ти вченістю мене не обморочиш,
Зви інших, ну, а якщо хочеш,
Я князь-Григорію і вам
Фельдфебеля в Вольтери дам,
Віа вас в шеренгах помуштрує,
А писнете, так миттю угамує.
Репетілов.
Все служба у думках I Та досить гострих нот:
I я в чини би ліз, та в дурні, бач, пошився.

Користі жодної не мав з усіх турбот,
В цивільній я служив, і от
В міністри пан фон-Клоц мостився,
А я
Йому в зяття
Йшов навпростець, і, зауважить прошу,
Грав з жінкою його і з ним у реверсі1.
Йому та їй такі вже гроші
Програв, що господи спасиі
1 Карточна гра.
Він на Фонтанці жив, я близько звів будову,
З колонами! ну, палац, честі слово!
І шлюб, кінець — кінцем, з його дочкою взяв,
Та посагу мав пшик, чинів теж не дістав.
Тесть німець, та марні чекання:
Боявся, бач, він нарікання:
* Мовляв, прихильний до рідні!
Боявся, кат його візьми, та що мені ?
Секретарі його всі дивляться у рукк,
Хабарники, юрба нездар,
А вийшли в люди, стали дуки,
Дивися в адрес — календар.
Тьху! служба та чини, ох, лихо, ще й велике;
Лохмотьєв Олексій це розтлумачить вмить,
Що радикальні тут, мовляв, потрібні ліки,
Несила шлункові травить.
(Спиняється, побачивши, що Загорєцький заступив Скало-
зуба,* який тимчасом поїхав).
ЯВА ШОСТА
Репетілов, Загорєцький.
Загорєцький.
Будь ласка, слухаю, і вам признаюсь щиро,
Як ви, я ліберал страшенний і завжди !
І, бувши сміливий, одвертай понадміру,
Вже скільки, ох ! зазнав біди.

Репетілов (з досадою).
Всі врозтіч, не сказавши й слова,
Один по одному зникають знову й знову;
Був Чацький, раптом зник, і Скалозуб також.
Загорєцький.
Якої думки ви про Чацького ?
Репетілов.
Та що ж,
Скажу, не дурень він; була в нас тут розмова
Про водевіль, зійшлись-в думках ми до пуття.
Такі водевіль це річ, а решта все сміття.
Ми з ним... у нас... в усім в одне ми слово,
Загорєцький.
А чи помітили те ви,
Що наче він без голови ?
Репетілов.
От нісенітниця 1
Загорєцький.
Це погляд всіх віднині.
Репетілов.
Брехня 1
Загорєцький.
Спитайте всіх.
Репетілов.
То вигадки, марінкя.
Загорєцький.
До речі, князь Петра Ілліч іде,
Княгиня з дочками.
Репетілов.
Пусте.
ЯВА СЬОМА
Репетілов, Загорєцький, князь, княгиня із шістьма дочками, трохи згодом Хльостова сходить з парадних сходів ; Молчалін веде її під руку. Лакеї ме-тушаться.

Загорєцьки й.
Князівни, тут до вас одне е запитання:
Безумний Чацький, ну, скажіть?
Перша княжна.
Та в кого є якесь вагання?
Друга княжна.
Про це вже знає цілий світ.
Третякняжна.
Дрянські і Хворови, Варлянські і Скачкови
Четвертакняжна.
Випадок давній це, чи ж він комусь новий"
П'ята княжна.
У кого сумніви ?
Загорєцький.
Не йме він віри...
Шоста княжна (до Репетілова).
Ви!
Всі р азом.
Мсьє Репетілов 1 ви І Мсьє Репетілов 1 Що ви
Та як ? Чи ж можна проти всіх і
Алеж чому ви? Сором, сміх.
Репетілов (затуляв собі вуха).
Даруйте, я не знав, що це відомо світу.
Княгиня.
Відомо, ще б ото, та ж він несамовитий;
Давно замкнуть його пора,
Послухать, так його мизинець
Умніш за всіх, і навіть князь-Петра 1
Я думаю, він просто якобінець,
Ваш Чацький !!! їдьмо. Князю, ти Катіш бери
Або Зізі, а ми б в шестимісцевій сіли.
Хльостова (із сходів).
Княгине, борг лишився з гри.
Княгиня.
За хмною, матінко.

В С і (один до одного).
Прощайте!
(Князівська родина виїздить і Загорецький теж).
ЯВА ВОСЬМА
Репетілов, Хльостова, Мол чалі н.
Репетілов.
Боже милий І
Анфісо Ніловно 1 Сердега Чацький 1 от 1
Що гордий розум наш ! і тисячі турбот!
На що наш клопіт ввесь, і труд до перевтоми!
Хльостова.
Так, мабуть, бог звелів ; та втома,
Від ліків зникне ще якось,
А ти, мій батечку, непоправний; ну, ось
Упору вигадав з'явитись!
Молчалін, он комірочка твоя.
Іди, без проводів обійдуся вже я.
(Молчалін іде до себе в кімнату).
Прощайте, батечку; пора переказитись.
(Виїздить).
ЯВА ДЕВ'ЯТА
Репетілов із своїм лакеєм.
Репетілов.
Куди ж податись? Он, дивись,
Вже незабаром і світанок.
Саджай в карету, на останок
Вези іще кудись.
(Виїздить).
ЯВА ДЕСЯТА
Остання лампа гасне.
ЧаЦЬКИЙ (виходить з швейцарської).
Та що це? як? чи то воно примари?
Не сміх, а люта злість. Через які це чари?
Невпинно, знов, і знов, і зков
Безглузда вигадка уста всі облітає,

• І декому становить радість мов,
А дехто наче співчуває...
Хто розгадать людей би міг ?
Душа, а чи язик —що гірше в них?
Хто встиг чутки пустити?
Повірив з дурнів хтось, до інших вже несе,
Бабусь юрба із пальця ссе —
І от, уже вам думка світу!
Це батьківщина та... Ні, в цей приїзд вона
Для мене зробиться невдовзі навісна.
Софія... знає вже? —Звичайно, розказали...
А що вона? — Не друг, не ворог мій,
Потішилась, і так чи ні, це їй
Однакове, немає в тім печалі,
І їй, по щирості, ніхто не дорогий.
Та непритомність ця невдавана, це звідки?
Нервові примхи то, як видко.
Ніщо їх викличе, ніщо й погасить в ній.
За пристрасть це живу мені здалось. Ні
трішки,
І знепритомніла б, побачивши якось,
Що он комусь там довелось
На хвіст собачки стать чи кішки.
Софія (над сходами на другому поверсі, із езічкою).
Молчалін, ви?
(Похапцем знову причиняє двері).
Чацький.
Вона! вона сама!
Ахі ввесь я у вогні, і в крові повно жару.
З'явилась — і нема! чи то була примара?
Чи й справді розуму нема?
До незвичайності такої я готовий.
Та про побачення ж була у них умова.
Нащо ж ото себе дурю я самого ?
Йшла по Молчаліна, кімната ось його.

Лакей Чацького (з ґанку).
Каре...
Чацький.
Ссі
(Виштовхує його).
Буду тут, і не піду нізащо
До ранку хоч. Як лиха вже зазнать,
То хай відразу краще,
А гаятися, ні, тим лиха не прогнать.
Відкрились двері знов...
(Ховається за колону).
ЯВА ОДИНАДЦЯТА
Чацький схований ; Л і з а Із свічкою.
Ліза.
Ах! страшно! Без нікого
Вночі 1 лякаєшся домовиків нічних,
Лякаєшся й людей живих.
Катівка— панночка моя, їй-богу,
І Чацький їй, як в оці сіль;
Диви, помітила оце його звідтіль.
(Оглядається).
Авжеж ! Тут вештатись була йому охота І
Давно вже, мабуть, за ворота,
До завтра любощі зберіг,
Додому, й спати ліг.
Проте, до любого постукать наказали.
(Стукає до Молчаліна).
Послухайте, прокиньтесь, досить спали.
Вас кличе панночка, за мною йдіть услід,
Та щоб скоріш, бо потай треба.
ЯВА ДВАНАДЦЯТА
Чацький за колоною, Ліза, Молчалін (потягається
і позіхає). Софія (крадеться згори),
Ліза.
Ви, пане, камінь, пане, лід !

Молчалін.
Ах! Лізонько, чи ти від себе?
Ліза.
Від панночки.
Мол ч а лі н.
Хто б відгадав,
Що очі ці і личко гарне
Кохання шал іще не хвилював 1
Служивши іншій, вік звікуєш марної
Ліза.
А вам, коли вже шлюб кортить,
Гав не ловити б на дозвіллі.
Той любий, хто не їсть, не спить
У мріях про весілля.
Мол чалін.
Яке весілля ? З ким ?
Ліза.
А панночка ?
Молчал і н.
Еге ж,
Та що там, хай надій без меж,
А й без весілля час змарнуєм.
Ліза.
Та що ви, панеї ми ж кого
В подружжя іншого рихтуєм?
М о л ч а л і н.
Не знаю. Та й боюсь, признаюсь, я того,
Від думки навіть ввесь тремчу я.
Що буде, як застука нас
Павло Панасович ураз...
Ох, проклене І Та що? нас тут ніхто не чує.
Софія Павлівна... Про мене, ну, чого,
Є в ній завидного? Хай вік живе в розкошах,
Була до Чацького хороша,
' Мене розлюбить, як його.

Мій ангеле, хотів хоч з половину
Любити б так її, як я тебе люблю,
Та ні, хоч як собі велю
Закоханого вдать, а стрінусь і остигну.
Софія (набік).
Як гидко, оі
Чацький (за колоною).
Гидкіше не знайти.
Ліза.
Не сором вам?
Молчалін.
Від батька чув я завсіди:
Поперше, догоджать на світі всім геть чистор
Хазяїну, де доведеться жить,
Начальнику, з ким буду я служить,
І служнику, щоб добре одяг чистив,
Швейцару, двірнику, щоб уникати зла,
Собачці двірника, щоб доброю була.
Ліза.
Та ви опікунів придбать чимало вміли!
Молчалін.
Тому й співаю так я про любов свою,
Щоб доньці догодить того, хто має силу
Л і з а.
Хто і годує, й напува,
І обдарує чином ще, бува?
Ходімо, досить вже розмов зо мною.
Молчалін.
Ходім любов ділить із кралею сумною.
Від серця щирого тебе дай обійму.
(Ліза не дається).
Вона — не ти... Чому?..
(Хоче йти, Софія не пускає).
Софія (майже пошепки; вся сцена напівголосом),
Ні кроку, чула я всю підлу цю розмову.

Це жах! Із соромом на стіни я дивлюсь.
Молчалін.
Софіє Павлівно...
Софія.
Не вимовте ні слова.
Мовчіть, бо я на все рішусь.
Молчалін (кидається на коліна. Софія відштовхує його).
Ах, ні! згадайте но! не гнівайтеся, гляньте і
Софія.
Не хочу згадувать, забути мрію лиш.
Ці спогади І вони як гострий ніж !
Молчалін (плазує коло її ніг).
О, згляньтеся !
Софія.
Падлючить годі, встаньте.
Що, що ви скажете, крім підлої брехні,
Огидний...
Молчалін.
О, зробіть же ласку !,.
Софія.
Ні. Ні. Ні.
Молчалін.
Це жарти все були, що я сказав, крім того...
Софія.
О, відійдіть, кажу, цю ж мить,
Я крик здійму, готова я до всього,
Щоб і себе, і вас згубить.
(Молчалін встає).
Віднині я немов вас і не знала.
Докорів, скарг, чи сліз моїх
Не дочекатись вам, о, ви не варті їх!
Та щоб у домі тут зоря вас не застала,
І щоб ніколи більш про вас я не чувала.
Молчалін.
Як ви накажете.

Софія.
Інакше розповім
Всю правду батечку з досади.
Бож ні собою я не дорожу, нічим.
Ідіть.— Стривайте, будьте раді,
Що в час побачень тих, у тиші у нічній,
Поводили себе ви тихо, не зухвало,
Скромніш, ніж вдень при людях то
бувало.
Зрадлива в вас душа, зухвальства менше
в ній.
Сама радію я, що все вночі узнала,
Що свідків тут нема докірливих в очах,
Як отоді, коли я непритомна впала,
Тут Чацький був...
Чацький (кидається поміж них).
Він тут, обманницеї
Ліза і Софія.
Ах! Ах!
(Ліза впускає з переляку свічку. Молчалін зникав у себе
в кімнаті).
ЯВА ТРИНАДЦЯТА
Ті ж, крім Молчаліна.
Чацький.
Так, знепритомніти, тепер воно в порядку,
Тепер причина є важлива для того,
Ось, врешті, як розв'язано загадку!
Ось жертва став я для кого!
Не знаю, як знайшов для люті край і міру і
І бачив, і не йняв я віри!
А любий, для кого і друга юних літ
Відкинуто, й жіночий страх і стид,
За двері утіка, як боягуз останній.
Ах, доля! таємниця в ній!
Людей з душею бич і кат лихий!—

Лише Молчаліним на світі раювання!
Софія (вся в сльозах).
О, не кажіть, це винна я в усім,
Та хто подумав би, що він такий лукавий !
Ліза.
Стук І галас І Боже мій, сюди біжить
весь дім.
Ваш тато, от подякує на славу.
ЯВА ЧОТИРНАДЦЯТА
Чацький, Софія, Ліза, Фамусов, юрба
слуг із свічками.
Фамусов.
Сюди! за мною! де вони?!
Свічок та ліхтарів тягни 1
Де ті домовики? Еа! все знайомі лиця!
Софія Павлівна це, донечка, дивіться!
Безстидниця! де! з ким! Ну, далебі вона,
Як мати та, покійниця жона.
Бувало я на крок відійду від старої,
Уже, диви, знайшла собі героя!
Та бійся бога! Як? І чим він підманув?
Сама ж його безумним називала!
Ні! дурість на мене, пітьма на очі впала,
Це змова все, і в змові також був
Він сам. і гості всі! О, доленько лихая!..1
Ч а ц ь к и й (до Софії).
Так вам ще дякувать за наклеп цей я маю?
Ф а м у с о в.
Гей, не крути, всі витівки дарма,
Хоч бийтесь —віри не пойму я.
Ти, Філько, дурість ти сама,
В швейцари призначив тетерю отакую,
Не знає ні про що, все байдуже йому.
Де був? куди подівся?
Сіней не зачинив чому?

І як ти не дочув ? І як не додивився ?
В роботу вас, на заслання усіх.
Мене продати всяк готовий.
(До Лізи).
Ти, бистроока, все від пустощів твоїх;
Ось він, Кузнецький міст, ті моди та обнови;
Коханцям помагать тебе там хто навчив?
Стривай, знайду й тобі розправу;
Ану, геть на село вгодовувать птахів!
З тобою вправлюсь теж я, донечко,
їй-право;
Ще зо два дні тут будеш ти сидіть,
А там не буть в Москві, поміж людей не жить.
Геть далі від такеньких хватів —
В село, до тітки, в глуш, в Саратов і
Там будеш вік свій вікувать,
За п'яльцями стирчать та житія читать.
А з вами я умовлюсь, пане,
Щоб шлях на цілий вік туди вам був
незнаний;
І доля буде вам така тепер, ачей,
Що скрізь покажуть вам дорогу до дверей:
Вже я поклопочусь, в усі ударю дзвони,
Я з клопотом оцим все місто оббіжу,
Щоб знали всі, оголошу;
Подам в сенат, до міністерств, до трону.
Чацький (після деякої мовчанки).
Не стямлюсь... в розум не прийду,
І слухаю, не розумію.
Пояснень начебто усе від когось жду...
Думки у розладі... стовпію і німію...
(Із запалом).
Сліпець! від кого це я вдячності хотів!
Спішив !.. летів! дрижав І от щастя, думав,
близько.

Кому я так вклонявсь, і так схилявся низько,
І сипав стільки ніжних слів!
А ви! о, боже мій 1 Кого ж ви покохали,
Хто став, подумати, обранцем ваших мрій !
Ви вабили спокусою надій.
А краще просто б ви сказали,
Що обернули ви минуле все на сміх!?
Що пам'ять вам набридла навіть
Тих серця поривів і почуттів, яких
Ні далечінь мене не мала сил позбавить,
Ані розваги ті, ні зміна місць весь час.
Я марив ними, жив, і дихав тільки ними!
Чом не сказали ви, що мій приїзд до вас,
Мій вигляд і слова огидні, навіть ім'я? —
Зв'язки із вами всі я розірвав би сам
І перше, ніж піти від вас в розлуку,
Собі не завдавав би муки,
Розгадуючи, хто зробився любим вам...
(Глузливо).
Ви помиріться з ним, причин на те багато.
Себе крушити, й для чого!
Подумайте, завжди ви можете його
Як ляльку сповивать, за ділом посилати,
Муж-козачок, слуга із жінчиних пажів,
Високий ідеал московських всіх мужів.—
Та годі!., гордий я з цього розриву з вами.
Ви ж, батечку, що так замріялись в чинах:
В незнанні й далі спіть облудливими снами,
Я свататись до вас не маю і в думках.
Знайдеться інший, без догани,
Низький підлиза і ділок,
Якому тесть — в усім зразок,
Одна обом ціна і шана!
Так! став тверезий я ізнов.
За вітром рій надій, і впав з очей покров..

Тепер була б якась відрада
На доньку з батьком, на того
Коханця, що дурніш його
Нема, й на світ весь вилить жовч, досаду!
Де опинився я! Серед яких людців!
Усі женуть! кленуть! юрба лихих катів,
В коханні зрадників, у лютості невтомних,
Отих базікал безсоромних,
Розумних недотеп, лукавих простаків,
Старух зловісних, стариків,
Що порохнявіють над власною брехнею,
Здурів я, кажете ви граєю всією,—
О, справді, чудо буде з тим,
Хто з вами день пробуть зуміє,
Повітрям дихавши одним,
І розум в кому зациліє,
Геть із Москви! Сюди я більше ні на крок!
Біжу, не озирнусь, піду шукати, де то
Є в світі почуттям зневаженим куток!
Карету дай, карету!
(Виїздить).
ЯВА П'ЯТНАДЦЯТА
Ті ж, крім Чацького,
Фамусов.
Ну, що? Не бачиш ти, що з глузду
з'їхав він?
Сам був з тобою.
Безумний! що наплів! і скільки кинув кпин і
Підлизайтесть! і на Москву з грозою!
На той світ ти вже заженеш менеї
Ох, доленька до мене надто гнівна!
Ах! боже мій І Що ж говорить почне
Княгиня Мар'я Олексівна!
Кінець